

*II international scientific conference
Berlin. Germany
28.02-01.03.2023*

MODERN SCIENCE: EXPERIENCE, TRADITIONS, INNOVATIONS

*Proceedings of the I International Scientific
and Practical Conference*

28 February – 01 March 2023

BERLIN. GERMANY

2023

UDC 001.1

BBC 1

II International Scientific and Practical Conference « Modern science: experience, traditions, innovations», February 28 – March 1, 2023, Berlin. Germany. 44 p.

ISBN 978-91-65423-05-3

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.7698322>

Publisher: «SC. Scientific conferences»

Main organization:

Editor: Hans Muller

Layout: Ellen Schwimmer

The conference materials are in the public domain under the CC BY-NC 4.0 International license.

The publisher is not responsible for the materials published in the collection. All materials are provided in the author's edition and express the personal position of the participant of the conference.

The sample of the citation for publication is: Aliyev I.A., Samedova G.S. CHARACTERISTIC FEATURES OF POTENTIALLY PATHOGENIC FUNGI IN ALFALFA CULTIVATED SOILS // II International Scientific and Practical Conference «Modern science: experience, traditions, innovations», February 28 – March 1, 2023, Berlin. Germany. Pp.3-4, URL: <https://sconferences.com>

Contact information

Website: <https://sconferences.com>

E-mail: info@sconferences.com

Content

Biological sciences

- Aliyev I.A., Samedova G.S.*
CHARACTERISTIC FEATURES OF POTENTIALLY PATHOGENIC FUNGI IN ALFALFA CULTIVATED SOILS 3
- Aliyev I.A., Aliyev F.N.*
THE MAIN CHARACTERISTICS OF ASCOCHYTOSIS DISEASE RECORDED IN ALFALFA 5

Jurisprudence

- Baimuratov M.O., Kofman B.Y.*
THE ROLE OF THE PHILOSOPHICAL STATE OF EVERYDAY IN THE EXISTENCE, ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT 7

Medical sciences

- Javadova G.Ch.*
THE STUDY OF THE FUNDUS IN ANIMALS AGAINST THE BACKGROUND OF INCREASED INTRAOCULAR PRESSURE IN THE EXPERIMENT 16
- Yanchevskiy O.*
FEATURES OF EXPRESSION AND PROGNOSTIC VALUE OF CD44 IN SMALL CELL LUNG CANCERS 19

Pedagogical sciences

- Ovkhunov I.A.*
ROLE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN DEVELOPING RESPONSIBLE ATTITUDE OF STUDENTS TO VIRTUAL BEING 23
- Savytska A.*
ENHANCING MILITARY CADETS' MOTIVATION TO STUDY ENGLISH FOR PROFESSIONAL PURPOSES 26
- Yskak A.K.*
ENVIRONMENTAL EDUCATION AND EDUCATION IN THE PROCESS OF TEACHING PHYSICS 31

Philological sciences

- Suyarova M.E.*
METHODS OF TEACHING SPEAKING IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS 36

Sociological sciences

- Ziukina Sv.L., Kirgizova A.V.*
DEVELOPMENT OF GASTRONOMIC TOURISM THROUGH THE PRISM OF THE PROGRAM OF INTERNATIONAL STANDARDS "SAFE TRAVELS" 39

Biological sciences

CHARACTERISTIC FEATURES OF POTENTIALLY PATHOGENIC FUNGI IN ALFALFA CULTIVATED SOILS

Aliyev I.A.

higher education, PhD in biology, leading researcher, Institute of Microbiology of the Ministry of Science and Education, Baku, Azerbaijan

Samedova G.S.

higher education, PhD in biology, Senior Lecturer, Azerbaijan State Pedagogical College, Baku, Azerbaijan

The strengthening of anthropogenic impact on the environment has led to the activation of potentially pathogenic fungi. Which is characterized by their widespread distribution in the air, water and soil. These mushrooms are very easily and quickly adapted to their environment, even to extreme conditions, which is directly related to their polybiotrophic properties[2]. Recently, studying the contamination characteristics of potentially pathogenic fungi in places where people live or work has become the focus of researchers' attention as a priority direction[3]. In which people who are in constant contact with a low immune status, soon develop various diseases of mycotic origin[1; 4]. Considering that the majority of potentially pathogenic fungi mainly live in the soil environment and as soon as favorable conditions arise, they sporulate and migrate to water, air and other anthropogenic environments, then preventing the reproduction and development of these fungi in the soil actually can play an important role in the prevention of future pathologies.

The aim of the presented work was to study the changes in the structural organization of the mycocomplex formed by potentially pathogenic fungi inhabiting the soil where alfalfa is cultivated and the characteristics of elimination among fungi.

Alfalfa cultivated fields were taken as research area in Jalilabad and Bilasuvar regions. Soil samples were obtained and analyzed both before sowing clover 1, 2, 3, 4 and 5 years after planting clover. It should be noted that soil taken before sowing was used as a control. Species affiliation of soil fungi was determined by means of known mycological characteristics. At the same time, Sutton and Kashkin P.N. determinants were used to identify potential pathogens, including allergenic and opportunistic fungi, which are considered to be the direct causes of pathologies of mycotic origin in the human body.

It has been established that the mycocomplex inhabiting the soil environment, as well as potential pathogens, allergens and opportunistic fungi from its constituent components, show a sufficiently rich taxonomic diversity at both the genus and species level. In the research conducted for this purpose, 45 species of micromycetes belonging to 9 genera were identified and found from the soil to be planted in the 1st year of alfalfa. Similar experiments were conducted after 2-, 3-, 4- and 5- years and the structural organization of the mycocomplex was comparatively characterized according to species diversity.

*It was found that there were no major changes in the structure of the mycocomplex inhabiting the soil where alfalfa was cultivated after 1 year. Note that *Aspergillus*, *Penicillium*, *Fusarium*, *Cladosporium* are represented by more species and make up more than 77% of the mycocomplex. Thus the genus *Aspergillus* dominates the mycocomplex with 12 species or 24,5%, *Fusarium* 7 species or 15,6%, *Cladosporium* 5 species or 10,1%. However, the mycological analysis of soils after the 3rd, 4th, 5th year of alfalfa cultivation shows a completely different picture. It should be noted that even after the second year of alfalfa cultivation, there are no major changes in the mycocomplex that inhabits the soil. However, after the 3rd and 4th year of alfalfa cultivation, the elimination of other fungal species is observed as a result of the dominance of a number of species.*

In the course of research, it was also found that the elimination of fungi is noted not only between species belonging to the same genus, but also between species of fungi belonging to different genera. If we take into account that there are enough conventional pathogens, allergens and opportunistic bacteria in the soil cultivated with alfalfa, then their elimination will be inevitable. At the same time, as the period of cultivation of alfalfa plants increases, the phenomenon of elimination between the fungi inhabiting the soil becomes more acute, and the number of potential pathogens within the mycocomplex decreases significantly. At the same time, the pathogenic activity of potentially pathogenic fungi is almost completely limited. Thus, in the 3rd year of alfalfa cultivation, the mycocomplex in the soil around the Rhizosphere is characterized by 28 fungal species. In the 4th and 5th years of cultivation, the species

diversity of potentially pathogenic fungi, even among the dominant genera, decreases to about 2 times. Thus, the genus *Aspergillus* is represented by 5, *Penicillium* 5 and *Cladosporium* 3 species. However, the species belonging to the *Fusarium* genus, maintaining their taxonomic diversity, are almost not eliminated and change their location from the Rhizosphere to the rhizoplane. It was found that 5 different species belonging to the genus *Fusarium* are found in the rhizoplane of the alfalfa plant.

Thus, potential pathogens, especially allergenic and opportunistic fungi, are the most eliminated in the mycocomplex formed in the soil under alfalfa cultivation. These fungi are considered to be the direct causative agents of a number of mycotic diseases in the human body, including allergies, bronchitis, asthma, dermatomycosis, etc.

References

1. Leslie J.F., Summerell B.A. *The Fusarium Laboratory Manual*. AMES, IA, USA, Blackwell Publishing Professional, 2006, 388.
2. Tresner H.D., Bacus M.P., Curtis I.T. Soil fungi in relation to the hardwood forest continuum in Southern Wisconsin// *Mycologia*, 1954, vol. 46, N3, p:314.
3. Busby P.E., Ridout M., Newcombe G. Fungal endophytes modifiers of plant disease// *Plant Molecular Biol.* 2016, vol.90, p:645-655.
4. Jak J.C., Willing M.R. *Fungal biodiversity patterns in biodiversity of fungi inventory and monitoring methods USA*: Elsevier Academic Press. 2004, p:59-75

THE MAIN CHARACTERISTICS OF ASCOCHYTOSIS DISEASE RECORDED IN ALFALFA

Aliyev I.A.

higher education, PhD in biology, leading researcher, Institute of Microbiology of the Ministry of Science and Education, Baku, Azerbaijan

Aliyev F.N.

higher education, junior researcher,
Institute of Microbiology of the Ministry of Science and Education,
Baku, Azerbaijan

Alfalfa is a perennial grass plant with high fodder quality and is cultivated on a large scale in our republic [1]. The alfalfa plant, being cultivated in the soil, plays an extremely important role in improving the physico-chemical properties of the soil and the water regime at the same time. As we mentioned, the fact that alfalfa is a high-quality fodder has increased its demand. Because the development of animal husbandry, both for meat and dairy, is closely dependent on the available fodder base. Therefore, obtaining abundant harvest by cultivating alfalfa under irrigation conditions has become a priority direction in the field of agriculture. However, improper management of soil-climate factors and environmental factors has led to the emergence of fungal diseases in alfalfa fields. One of such diseases is the pathology of ascochyttosis, which has a negative effect on the productivity of the alfalfa plant. [3]

The purpose of the presented work was to study the etiology of ascochyttosis pathology and the eco-biological characteristics of its causative agent in alfalfa fields with a high background of infection.

Ascochyttosis pathology is considered one of the widespread diseases recorded in cultivated crops, including alfalfa [2]. Fungi of the genus Ascochyta are especially caused by Ascochyta trifolij Bond. This fungus adapts very easily to the environmental conditions and mainly infects the above-ground organs of the alfalfa plant, especially the leaves, which play the role of generators of the photosynthesis process. Regular observations show that. The causative agent of ascochyttosis can be found on stems, flowers and seeds of alfalfa almost throughout the growing season, regardless of season.

Observations conducted in the farms considered as conditional experiment areas show that the infection of alfalfa plant with ascochyttosis pathology occurs at the beginning of the spring season, in the ambient temperature conditions of 20-25°C. If there are softening or cracks in the trunk and leaves of the plant as a result of the wind, the infection process will go faster. Therefore, about 7-10 days after windy weather, the initial symptoms of ascochyttosis pathology are observed. Thus, windy weather causes not only faster spread of conidia of Ascochyta trifolij Bond fungus, but also the formation of numerous traumas in the alfalfa plant, which creates a real basis for the emergence of ascochyttosis pathology.

At the same time, if the number of rainy days exceeds the norm, this will lead to a sufficient increase in the relative humidity in the environment, in other words, in the alfalfa planting areas. As a result, the infection of A. trifolij Bond fungus not only on vegetative but also on generative organs, especially seeds, will intensify. Thus, in the initial phase of alfalfa seed formation process, unhardened seeds are easily infected with the pathology of ascochyttosis. This means that the seed stock that will be used in the next planting season becomes a potential source of infection.

At the same time, stems and leaves are very delicate and fragile in the initial stage of the alfalfa plant's vegetation period, so they are easily infected with ascochyttosis. Note that such leaves and stems soon become physiologically very weak and eventually die. When observing the leaves infected with ascochyttosis using magnifying devices, it is clear that the first yellowish necrotic spots are formed on the leaves. These spots consist of concentric rings of different shapes and sizes and appear in different zones of the leaf. Black pycnidia appear in the center of spots formed on the upper side of leaves infected with alfalfa ascochyttosis. Microscopic observations show that pycnidia are round in shape and have a diameter of 100-150 µm. It should be noted that the spots covering the leaves significantly limit the photosynthetic surface and the intensity of the photosynthesis process is weakened. This leads to a significant decrease in the yield process of the alfalfa plant. Thus, yield loss in alfalfa fields decreases by 35% according to wet weight and 25% according to protein.

Different methods are used to prevent the pathology of ascochyttosis in alfalfa, including technical, agrotechnical, biological and chemical control methods. So, in the fight against ascochyttosis, first of all, clean and pure seeds should be used as planting material. In addition, the weak soaking of seeds with a 50% solution of TMTD preparation also plays an important role in preventing the pathology of ascochyttosis. In addition, clover

Planted areas should be constantly monitored for ascochytiopsis-infected plants must be collected and removed from the field.

Thus, the disease of ascochytiopsis recorded in the cultivated alfalfa plant has a negative effect on the photosynthetic activity of the plant, significantly lowering the productivity process. Therefore, the complex use of technical, agrotechnical, chemical and biological control methods is considered more effective in preventing ascochytiopsis.

References

1. Aliyev İ.A., Gasimova S.A. Assessment of phytosanitary situation in agrophytocenoses//European Academic Science and Research (EASR). 2022, Hamburg, Germany, page:24-25.
2. Dean R., Van Kan J.A., Pretorius Z.A. The Top 10 fungal pathogens in molecular plant pathology// Molecular plant pathology. 2012, vol.13, Issue 4, p:414-430.
3. Luck Y., Spackman M., Freeman A., Frebicki P., Griffiths W., Finlay K., Chakraborty S. Climate change and diseases of food crops// Plant pathology, 2011, vol.60, p:113-121

Jurisprudence

THE ROLE OF THE PHILOSOPHICAL STATE OF EVERYDAY IN THE EXISTENCE, ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

Baimuratov M.O.

*Doctor Habilitat of Law, Professor,
Professor of the Department of Political Sciences and Law,
South Ukrainian National Pedagogical
University named K.D. Ushinskogo, Ukraine*

Kofman B.Y.

*Doctor Habilitat of Law, Senior Researcher,
Professor of the Department of Law
A. Nobel University, Ukraine*

РОЛЬ ФІЛОСОФСЬКОГО СТАНУ ПОВСЯКДЕННОСТІ В ІСНУВАННІ, СТАНОВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Баймуратов М.О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук і права,
Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К.Д. Ушинського, Україна*

Кофман Б.Я.

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
професор кафедри права
Університет імені А. Нобеля, Україна*

Abstract

The article proves that the establishment and development of local self-government as a system of self-organization of residents-members of a territorial community and a constitutional-legal institution, which was legalized and enshrined in the Basic Law of the State of Ukraine, actualized attention to the problems of not only emerging socio-legal processes, are formed, developed and implemented around the existence and functioning of the phenomenology of local democracy, but also deep philosophical processes that ensure the existence of such phenomenology, in particular the philosophical state of everyday life. Its fundamental concept of ritual, which acts as a fundamental concept-sign of local self-government, which arises in everyday life, is realized with its help and with its active participation - it is here that it turns into a powerful factor of accompanying a person's life, simultaneously initiating, shaping and catalyzing his interests in human rights, freedoms and duties (constitutional or municipal), which must be implemented in everyday life in order to ensure the conditions of a person's life cycle. Such an element as tradition is closely related to the ritual as a structure of everyday culture - on the one hand, it is a structure of everyday life, and on the other - as a mechanism of its formation. So, ritual and local self-government, tradition and local self-government are the basis of the formation of the local life of a person in its municipal measurement at the individual, group and collective levels. Thanks to traditions, the cultural experience of everyday life can be transmitted from one generation to another and from one people to other peoples, and more specifically: a) traditions arise at the level of a territorial human community, b) in the process of its existence and functioning within the boundaries of local self-government, c) in the form of appropriate peculiarities of forms of individual, group and collective life activities, d) any functional element of culture becomes a tradition: knowledge, moral norms, values, political ideas. These are sometimes imperceptible, but very important forms of everyday life in society.

Анотація

У статті доводиться, що становлення і розвиток місцевого самоврядування як системи самоорганізації жителів-членів територіальної громади та конституційно-правового

інституту, що знайшов свою легалізацію та закріплення в Основному Законі держави України, актуалізувало увагу до проблематики не тільки соціально-правових процесів, що виникають, формуються, розвиваються і реалізуються навколо існування і функціонування феноменології локальної демократії, а й глибинних філософських процесів, що забезпечують існування такої феноменології, зокрема філософського стану повсякденності. Її основоположний концепт ритуал, що виступає основоположним концептом-ознакою місцевого самоврядування, що виникає в умовах повсякденності, реалізується за її допомогою та при її активній участі – саме тут він перетворюється у могутній фактор супроводу життя людини, одночасно ініціюючи, оформлюючи і каталізуючи її інтереси в права, свободи і обов'язки людини (конституційні або муніципальні), що повинні бути реалізованими в умовах повсякденності з метою забезпечення умов життєвого циклу людини. Саме з ритуалом як структурою культури повсякденності тісно пов'язаний і такий її елемент як традиція – з одного боку, вона є структурою повсякденності, а з іншого, – як механізм її формування. Отже, ритуал та місцеве самоврядування, традиція та місцеве самоврядування, – це основа формування локального життя людини в його муніципальному вимірюванні на індивідуальному, груповому і колективному рівнях. Завдяки традиціям культурний досвід повсякденності може передаватися від одного покоління іншим поколінням та від одного народу іншим народам, а конкретніше: а) традиції виникають на рівні територіальної людської спільноти, б) в процесі її існування і функціонування в межах місцевого самоврядування, в) у вигляді відповідних особливостей форм індивідуальної, групової і колективної життєдіяльності, г) до традиції стає будь-який функціональний елемент культури: знання, норми моралі, цінності, політичні ідеї. Це іноді непомітні, але дуже важливі існування суспільства форми повсякденного порядку.

Keywords: local self-government, everyday life, territorial community, rituals, traditions.

Ключові слова: місцеве самоврядування, стан повсякденності, територіальна громада, ритуали, традиції.

Становлення і розвиток місцевого самоврядування (далі – МСВ), як системи самоорганізації жителів-членів територіальної громади (далі – ТГ) та конституційно-правового інституту, що знайшов свою легалізацію та закріплення в Основному Законі держави (див. ст. 5, 7, 92, розд. XI Конституції України [1]), стало не тільки революційною подією в процесі становлення пострадянської держави, а й актуалізувало увагу до соціально-правових процесів, що виникають, формуються, розвиваються і реалізуються навколо існування і функціонування феноменології локальної демократії.

Конститууючу основу феноменології локальної демократії складає філософський стан повсякденності. Це складний та багатфакторний стан, що має досить розширене доктринально-теоретичне визначення, яке відрізняється авторською інтерпретацією та розумінням відповідних змістовно-ідентифікаційних домінант.

Так, Словник хайдеггеріанських термінів (по «Буттю та часу») визначає повсякденність як спосіб буття присутності, який володіє присутністю на весь «час життя», тобто «найближчим чином і здебільшого». «Найближчим чином означає – оскільки присутність буває у публічності. «Здебільшого» означає – так, як присутність себе показує не завжди, але зазвичай [2].

Філософський глосарій, своєю чергою, визначає повсякденність як базову сферу дійсності «життєвого світу» [3]. Сфера повсякденності «виступає кінцевою областю значень буденної мови та культурної символіки» [4, с. 133], більш того, вона спирається, головним чином, на традиційну форму соціальної раціональності, що не потребує легітимації.

Соціокультурний словник по книзі Критика історичного досвіду [5, с. 232] розглядає повсякденність як людське життя, що розглянуте з погляду тих функцій та цінностей, які щільно заповнюють життя особистості, включаючи працю, побут, відпочинок, пересування тощо. Повсякденність постійно відтворюється як могутній пласт відносин, цінностей, як стала система людських турбот. Це неминуче змушує всі сфери діяльності суспільства, що виходять за межі повсякденності, наприклад, державність, вписуватися в неї або, навпаки, придушувати її в умовах панування авторитарних версій псевдосинкретизму (постає як фантастичне поєднання непоєднуваного, наприклад, некритичного ставлення до цілей і

водночас вимоги науково-технічного прогресу, науково-технічної революції, що немислимо без постійної зміни цілей тощо [5, с. 310].

Сучасний філософський словник тлумачить повсякденність (від німецьк. Alltaglichkeit) як термін соціальної феноменології А. Шюца та його послідовників, введений для позначення однієї з основних тем, що розробляються соціальною феноменологією; крім того, звернення до повсякденності передбачає опис інтерсуб'єктивної реальності, що є значимою для людей своєю якістю цілісного світу та суб'єктивно інтерпретованої ними [6, с. 478].

Системний аналіз наведених доктринальних позицій дає змогу дійти наступних висновків, а саме:

- повсякденність у своєму темпоральному розумінні супроводжує людину від її народження до смерті (темпорально-постійний фактор – авт.);

- у структурному розумінні в повсякденності складно виділити головне і другорядне, оскільки будь-який її прояв здатний виявитися визначальним і значущим (структурно-визначальний фактор – авт.);

- в утилітарному прояві повсякденність найчастіше сприймається як щось, що існує навколо нас завжди, тобто рутинне, повсякденне, постійне (утилітарно-сенситивний фактор – авт.);

- саме тому, можливо, ця феноменологія уникає осмислення і розуміння, залишаючись за межами уваги людини (фактор часткової безсвідомості сприйняття повсякденності – авт.);

- повсякденність кожної конкретної людини у суб'єктивно-прогностичному контексті вибудовується з певного світогляду, суб'єктивного простору, образу, манери мислення (суб'єктивно-прогностичний фактор – авт.);

- феноменологія повсякденності сприймається та аналізується з позиції життєвого досвіду суб'єкта, як «сфера цінностей, що суб'єктивно переживаються» [7, с. 92], звідси чого повсякденність однієї людини найчастіше не адекватна повсякденності іншої (фактор індивідуалізації – авт.);

- суб'єктивний характер повсякденності породжує різноманіття суперечливих оцінок, і тому навіть концептуальне визначення повсякденності дати непросто – змістовно ж аналізоване явище постає складною, багатовимірною конструкцією, яка потребує окремого філософського осмислення як загалом, так й окремих своїх деталей і рисах [8] (змістовний фактор – авт.);

- повсякденність має значний творчий потенціал, бо нудьга, що викликана одноманітністю повсякденного життя, є однією з причин становлення та розвитку різних соціальних досягнень – наприклад, створення поетичних епосів, а щоденне споглядання природних явищ призводить до наукових відкриттів, своєю чергою, тренування, що повторюються день у день, ведуть до олімпійських рекордів. Більш того, сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що наукове знання буде недостатньо повним, якщо при його формулюванні не використовувати традиційні розуміння форми свідомості, пов'язані з повсякденністю. Звичайне свідомість, що виростає з неї, «попереджає дроблення раціональності, позначає її дійсні межі, вказує на реальні можливості їх розширення...» [9, с. 298];

- разом з тим, треба констатувати, що повсякденність несе в собі і значний заряд ірраціональності, що детермінується щоденною одноманітністю, що й є суттю повсякденності, яка, як правило, не виходить за рамки ординарного процесу життєдіяльності конкретної людини. Завдяки цьому, незважаючи на те, що життя – це постійний рух, ми його не помічаємо. В цьому контексті необхідно навести твердження Ф. Ніцше про те, що «людина як вид не прогресує» і приречена на «тяжкий тягар» – вічне повернення [10]. В цьому контексті представляють практичний інтерес питання, що поставлені дослідницею С.М. Фроловою [8], а саме:

Чи не є це вічне повернення нашою повсякденністю, що: а) базується на заданих у минулому життєвих установах, що б) гальмують сприйняття реального світу, в) захищають нас від нього і г) ведуть до застою і одноманітності, що повторюється? (на наш погляд, це найбільше має свій прояв в умовах МСВ, особливо в межах ТГ в процесі життєдіяльності людини та комунікативної взаємодії між членами локального соціуму. – авт.).

Чи не обмежує повсякденність свободу дії людини у соціумі з уже заздалегідь заданої суспільством позиції? (на наш погляд, це також найбільше має свій прояв в умовах МСВ, особливо в межах ТГ в процесі життєдіяльності людини та комунікативної взаємодії між членами локального соціуму при формуванні атитюдів (поведінкових настанов), в т. ч. й правових

атитюдів, та розробки відповідних габітусів (практичних форм життєдіяльності) в т. ч. й правових габітусів. – авт.).

Важливою особливістю стану повсякденності виступає формування в його межах і завдяки ньому конкретних рольових позицій людини, що виступають як відповідні форми її життєдіяльності, що носять типізований, стереотипний, постійно повторюваний характер, є нескінченними, необмеженими, непередбачуваними у кількості використань необмеженою кількістю неперсоніфікованих суб'єктів, – які є об'єктивно необхідними для виконання з метою вирішення екзистенційних інтересів людини. Вважаючи на важливість таких рольових позицій людини для держави, – саме вона через їх відповідну легалізацію трансформує найбільш важливі з них у конституційні права, свободи і обов'язки людини (особистості) і громадянина. Наведені правомочності у своїй сукупності формують конституційно-правовий статус людини (особистості) і громадянина, що знаходить свою практичну реалізацію в умовах МСВ, в межах ТГ, в філософському стані повсякденності у вигляді «муніципальних прав людини» [11].

Треба звернути особливу роль на генетичний зв'язок стану повсякденності з рольовими позиціями людини, її статусами. Бо саме індивідуально-рольовий, групово-рольовий, колективно-рольовий статус людини, її рольові позиції в умовах повсякденності можна класифікувати по різним ознакам (родинним, статевим, віковим, професійним, релігійним тощо), в залежності від різних обставин і їх варіаційного прояву громадянського, соціального, економічного, культурологічного, політичного характеру, що здійснюються в умовах МСВ та у стані повсякденності.

Людина як житель відповідної території держави та член людської територіальної спільноти, що: а) існує і функціонує на цій території, б) трансформуючи її в територію життєдіяльності (номос, локос, топос) ТГ відповідно до її призначення, як в) матеріальну основу існування такої специфічної спільноти – г) одночасно, представника відповідного народу, що населяє державу, та всієї людської цивілізації, що існує на планеті Земля, г') в контексті виконання свого життєвого циклу, д) повинна виконувати відповідні ролі, що детерміновано як історичними тенденціями розвитку людської територіальної спільноти, так й об'єктивізацію участі людини у соціально-екзистенційних процесах.

Отже, людина обов'язково виконує ролі, що є пов'язаними з її перебуванням в складі родини та обирає їх відповідно до виконання своїх внутрішньо родинних функцій і зв'язків (глава родини (*pater familias*), один з подружжя, діти – син, дочка, бабуся, дід тощо). Звідси можна визначити обов'язкові рольові позиції людини, від виконання яких залежить її статусність в локальному соціумі, що функціонує у вигляді ТГ, а також володіння згідно з такою рольовою позицією відповідним набором прав і обов'язків, що логічно або нормативно витікають з цієї ролі. Наведені ролі, зазвичай, залишаються за людиною назавжди, тобто до кінця її існування як живої соціальної істоти, але можуть доповнюватись новими ролями, що відображають розвиток та динаміку родинних зв'язків в процесі її життєдіяльності. Більш того, не зважаючи на те, що такі родинні зв'язки носять суб'єктивний характер, вони є вельми об'єктивованими, бо мають свій правовий статус, що встановлюється, легалізується та контролюється державою.

Таку ж характеристику мають рольові позиції людини, що детерміновані статевими, віковими, професійними факторами. Деякі характеристики рольових позицій можуть змінюватися в залежності від динаміки соціальних відносин та просування людини у межах вікової характеристики, а також від динаміки соціальної стратифікації та професійної кар'єри. Причому рольові позиції можуть бути нівельовані внаслідок досягнення людиною відповідного віку (тоді починають діяти нові рольові позиції, наприклад, пенсіонера, інваліда тощо), або взагалі припинені внаслідок настання смерті людини.

Разом з тим, необхідно наголосити на тому, що у всіх наведених процесах основоположну темпоральну роль супроводжувального і забезпечуючого фактору відіграє стан повсякденності.

Отже, саме повсякденність, повсякденне життя [12], визначають:

- як один із процесів життєдіяльності людини (в умовах функціонування МСВ та ТГ, це основоположний інституційно-соціальний процес, що носить екзистенційно-конститууючий характер щодо існування, функціонування і розвитку людських територіальних спільнот, як первинних колективних суб'єктів-елементів людської цивілізації. – авт.),

- що виявляється у звичних загальновідомих ситуаціях (типізація і стереотипність форм, принципів, методів життєдіяльності людини-члена ТГ в процесі реалізації людиною своїх атитюдів та габітусів. – авт.),

- що характеризується:

а) *нерефлексивністю (безакцентованістю) – тобто, імпульсивністю поведінки людини, що реалізується за рахунок скоєння нею власних дій екзистенційного характеру (в сфері МСВ в межах ТГ саме в стані повсякденності, коли людина виступає в позитивному статусі «обивателя», тобто постійного жителя-члена ТГ, що має свої специфічні, і одночасно, типізовані інтереси. – авт.);*

б) *відсутністю особистісної залученості до ситуації – тобто, залученістю до стану повсякденності великих груп людей-жителів і одночасно членів ТГ у вигляді їх груп та асоціацій (на практиці – інституцій громадянського суспільства, що конститується та інституціоналізується в умовах МСВ та в межах ТГ, та які відображають велику кількість та різноманітність інтересів їх членів. – авт.);*

в) *типологічним сприйняттям учасників взаємодії та мотивів їхньої участі (отже, така взаємодія носить типологічний, стереотипний характер, а його мотиви, внаслідок їх загального соціального значення, можуть бути ідентифіковані як групові і колективні, звідси й рольові позиції в сфері МСВ та в межах ТГ можуть бути також визначені як групові й колективні, хоча й спочатку вони проявляються як індивідуальні рольові позиції – авт.);*

Отже, можна наголосити на тому, що для виконання соціальних рольових позицій людини треба визначити той соціальний і той темпоральний простір в якому вони історично виникають, формуються, проявляються та реалізуються, а також мають можливість розвиватися і вдосконалюватися у своїй змістовності і екзистенційному потенціалі, – таким соціальним простором виступає МСВ, а темпоральним простором, що формується в умовах ординарного існування і функціонування і локального соціуму і самої держави, як організації публічної влади, – виступає саме філософський стан повсякденності.

Історико-характерологічними та доктринально-супроводжуваними особливостями стану повсякденності, на нашу думку, виступають такі:

А) *ця термінологічна феноменологія, що активно просувається у французькій, німецькій, італійській, американській та інших історичних школах, здобула визнання як людинознавча (людиноцентричний фактор – авт.);*

Б) *апологетами цієї феноменології вважають «аналістів» М. Блока, Л. Февра, Ф. Броделя, Ж. Дюбі, Ж. Ле Гоффа («Анналисти» поставили перед собою завдання вироблення «глобальної» («тотальної») історії, причому на чільне місце висувається питання про взаємодію матеріального і духовного життя через спробу подолати традиційно існуючу перевагу між соціально-економічною стороною історичного процесу та культурою суспільства, що цілком логічно і об'єктивно веде до переосмислення поняття «культури», і поняття «соціального», включаючи обґрунтування принципів історичної антропології чи антропологічно орієнтованої історії [13]. – авт.);*

Г) *важливе місце у просуванні практичних засад вивчення повсякденного життя займає німецький учений, представник напрямку “alltagsgeschichte” (повсякденна історія) А. Людке [14];*

Г') *в умовах пострадянської історіографії повсякденність як категорія історичного дослідження постала в працях радянських і пострадянських науковців О. Гуревича, М. Крома, С. Оболенської, Н. Пушкарьової, а також фахівців суміжних гуманітарних наук А. Бабаєвої, Н. Козлової, В. Лелеко, І. Наливайка, І. Рєщікової та інших, що вперше здійснили теоретичне осмислення повсякденності в своїх дослідженнях. Для досягнення теоретичних засад «історія повсякденності» працюють вітчизняні дослідники, зокрема, ґрунтовно осмислювали цей напрямок В. Головкин, О. Коляструк, О. Куновська, О. Удод та ін.*

Д) *окремо варто виділити останні праці, що з'явилися у збірнику «Історія повсякденності: теорія і практика», зокрема Т. Заболотної, М. Зінчук, О. Лисенка, Т. Нагайка, Я. Потапенка та ін. Досліджуючи проблематику повсякденності, дослідниця, філософ О. Золотухіна-Аболіна зазначає, що до ХХ століття вона практично була відсутня в історії людської думки: «її не має ні як предмета спеціальної рефлексії, ні як об'єкта вдумливого дослідження <...> з темою повсякденності важко зустрітися віч-на-віч, так само як побачити власне відображення не дивлячись у дзеркало» [15, с. 4];*

Е) *Спираючись на теоретичні постулати феноменології (А. Щюц), О. Золотухіна-Аболіна подає досить цікаву картину еволюції повсякденності як категорії людської свідомості, розмежовуючи погляди на неї філософів, істориків, соціологів, езотериків. Повсякденність, на її думку, є стандартизованим і нормованим зрізом емпіричного життя, світом правил, циклів та стереотипів [15, с. 12] – а соціальним простором такого життя, проявів таких правил, циклів та стереотипів виступає саме ТГ, що існує і функціонує в умовах МСВ;*

Є) Одним з найбільш «свіжих» тлумачень позначає повсякденність як вимір людського існування, що характеризується визначеністю та злагодженостю, і разом з тим повторюваністю, монотонністю, відсутністю нових подій [16, с. 273]. Аналізуючи таку думку, вітчизняний дослідник Т. Нагайко зазначає, що представлена думка відбиває узагальнений погляд сучасної філософської антропології, яка рухається у бік історіософського осягнення людського буття через конкретно-історичну рефлексію [17, с. 4].

И) Аналізуючи поняття «повсякденності» через призму історичного знання, французький дослідник А. Лефевр зазначає: «Це теж історія, але не магістральна, не глобальна. Вона конкретна у проявах, глибинним чином пов'язана з усіма видами людської діяльності. Проблематика повсякденності включає в себе широке коло предметів, стосунків і явищ» [18, с. 60]. Тобто, саме таким чином підкреслюється стратегічна значимість МСВ та ТГ у конструюванні, побудові та функціонуванні повсякденності, що є іманентним темпорально-філософським простором для існування, функціонування і реалізації рольових позицій людини, її статусів;

І) Більш того, враховуючи той факт, що:

- по-перше, рольові позиції людини, її статуси є повсякденними і масовими у своєму використанні;

- по-друге, наведені позиції знайшли своє закріплення, прояв і реалізацію у вигляді конституційних прав і свобод, а також обов'язків людини;

- по-третє, вони проявляються на практиці у вигляді «муніципальних прав людини» [11], – саме їх захист, організаційно-нормативне супроводження і забезпечення, повинні бути у особливому фокусі державної політики щодо підтримки МСВ як життєво організуючого, людинорозмірного простору та його ведучої і стратегічної ролі у створенні і функціонуванні загальнодержавної і локальної систем охорони і захисту, а також гарантування реалізації прав і свобод людини.

І) Повсякденність виступає нормотворчим фактором, що напряму сприяє не тільки формуванню рольових позицій людини та її соціальних статусів, а й є предикатом виникнення їх нормування, нормативізації та сприяє їх нормативно-правовому супроводженню і забезпеченню.

Отже, в основі формування повсякденності лежать:

А) не тільки прояви «колективного безсвідомого», що

Б) визначають і формують індивідуальні, індивідуально-групові, індивідуально-колективні, групово-колективні та інші «гібридні» екзистенційні форми життєдіяльності,

В) сприяючи формуванню рольових позицій людини в здійсненні нею свого життєвого циклу в умовах МСВ, в межах ТГ, але й

Г) досить чіткі і однозначні управлінсько-функціональні імпульси щодо управління саме локальним соціумом, що

Г') набувають характеристику закономірностей, і які

Д) скеровані на реалізацію і гарантування прав, свобод і обов'язків людини через

Е) реалізацію саме в сфері локальної демократії основоположного концепту демократичної правової державності – конституційного статусу людини (особистості) і громадянина,

Є) причому не тільки завдяки реалізації відповідних прав і обов'язків, а й

Ж) трансформації останніх у системний блок «муніципальних прав людини» [19, р. 226-234].

Своєю чергою, повсякденність як стан, що має ретроспективний, реальний та перспективний виміри, тобто динамічний характер, напряму сприяє формуванню засад локальної демократії у формі МСВ. Саме тому конструкт «ритуал – раптовість» – виступає важливим фактором у структурі повсякденності. Як відомо, ритуал є встановлений порядок вчинення дій, свого роду правила гри. Але цим правилам люди надають більшого значення, ніж просто умовностям. Якщо розглядати ритуал як більш менш свідому, упорядковану заданість і повторюваність якихось моментів поведінки людей, то в цих передумовах будь-який ритуал схожий на повсякденність. Однак, на слушну думку дослідниці Н. В Розенберг, він інституційований настільки, що далеко перебиває її. У широкому значенні ритуал означатиме всі без винятку варіанти якось організованої, стандартизованої чимось (звичаям, звичкою чи цінністю) поведінки людини. У такому розумінні ритуал заповнює собою майже весь простір життя і перетворюється на свого роду рефлекс, культурний інстинкт (сніданок, обід та вечеря, похід на роботу, навчання, кохання, конфлікти, хвороба і навіть смерть не якось, а строго певним чином) [20]. Тобто, повсякденне існування людини, її груп і асоціацій в локальному соціумі. Отже, за

рамками настільки розширено зрозумілого ритуалу залишається небагато – різного роду екстравагантності та чудасії, ініціативи та виклики традиціям, акти творчості.

Звідси можна стверджувати, що саме ритуал виступає основоположним концептом-ознакою МСВ, що виникає в умовах повсякденності, реалізується за її допомогою та при її активній участі. Саме тут він перетворюється у могутній фактор супроводу життя людини, одночасно ініціюючи, оформлюючи і каталізуючи її інтереси в права, свободи і обов'язки людини (конституційні або муніципальні), що повинні бути реалізованими в умовах повсякденності з метою забезпечення умов життєвого циклу людини.

У розумінні темпорально-динамічного континууму, ритуали можуть виникати по-різному. У сучасному суспільстві вони виникають досить довільно, і, звісно, не мають такого самодостатнього впливу, як і традиційному, коли народжувалось МСВ. Однак і тут ритуали відіграють важливу роль у «скріпленні», інтеграції способу локального людського життя в межах спільноти, підтримці належного соціального порядку, на кінець, створенні нормативного простору МСВ. І хоча часто-густо, ритуали часто розглядаються лише як умовна дія, церемоніал, але повсякденні життєві ситуації однозначно припускають ритуалізацію символічних дій учасників, що фактично рисують нам «книгу життя» відповідної громади.

Отже, можна констатувати, що ритуал у власному і, тим самим, більш евристичному значенні слова – це специфічна ціннісно-нормативна дія, імперативність і доцільність якої актуалізуються та підтверджуються у ритуальній дії [20]. І в цьому розумінні ритуал може знаходити собі різні бінарні опозиції, але найбільш пропорційною з них на рівні повсякденності є раптовість. Бо досить «заритуалізоване» повсякденне життя в сучасному світі все частіше переривається раптовими несподіваними подіями, що є проявом специфіки локального, т. зв. «безпосереднього» життя людини.

Разом з тим, треба розуміти, що саме з ритуалом як структурою культури повсякденності тісно пов'язаний і такий її елемент як традиція. Ми розглядатимемо традицію, з одного боку, як структуру повсякденності, а з іншого, – як механізм її формування. Отже, ритуал та МСВ, традиція та МСВ – це основа формування локального життя людини в його муніципальному вимірюванні на індивідуальному, груповому і колективному рівнях.

Отже, виходячи з наведених настанов, духовна сторона повсякденного життя будь-якого суспільства в умовах МСВ, знаходить втілення не тільки в людях-членах територіальної громади, що становлять його в кожен даний момент, а й у спадщині минулого – традиціях, що відтворюються в історичній свідомості та сприяють встановленню ідентичності суспільства, його культурних відмінностей від «інших». «Традиція – це виражений у соціально організованих стереотипах груповий досвід, який шляхом просторово-часової трансмісії акумулюється та відтворюється у різних людських колективах» [21, с. 80].

Треба наголосити на тому, що традиції складаються не власними силами; їх створюють, відкидають чи змінюють люди-попередники, що були членами територіальної спільноти. Причини з яких конструюються традиції є різними, – виходячи з цього критерію, Е. Хобсбаум розбив винайдені традиції на три групи: перші символізують і виражають соціальну близькість, ідентичність спільнот та націй; другі легітимізують статус, інститути та авторитети; треті соціалізують певні цінності, норми, правила поведінки [22, с. 175]. Отже, йдеться про критерії, що можуть виникнути тільки в умовах існування і функціонування саме локальної людської спільноти в умовах МСВ.

Звідси, приналежність до тієї чи іншої спільноти визначається тим, якою мірою індивід засвоїв традиційні способи життя, що є визнаними і застосованими в конкретній громаді. Отже: а) у традиціях через селекцію форм життєдіяльності, переданий та сприйнятий від людини до людини, від покоління до покоління історичний соціальний досвід; б) цей досвід та відповідні структури поведінки відтворюються майже в ідентичній формі протягом кількох поколінь або протягом тривалого часу в рамках одного суспільства або в межах регіонів, які мають певною мірою загальну культуру; в) традиції залежать від менталітету етносу і входять у структуру його культури повсякденності; г) вони існують як стійка основа соціальної ідентичності, національного характеру та культури; г') ці традиції закріплюються у мові, у міміці та жестах, манерах, житлі, виступаючи ядром етичних, естетичних та взагалі життєвих відмінностей, на основі яких здійснюється пізнання та оцінка навколишнього світу.

Отже, ці відмінності у загальному розумінні [20] визначають національну ідентичність (у формі «своє - чуже»), статеву приналежність, ставлення до роботи та розваг, до життя та смерті, до природи та людини. Завдяки традиціям культурний досвід повсякденності може

передаватися від одного покоління іншим поколінням та від одного народу іншим народам. А конкретніше – а) традиції виникають на рівні територіальної людської спільноти, б) в процесі її існування і функціонування в межах МСВ, в) у вигляді відповідних особливостей форм індивідуальної, групової і колективної життєдіяльності, г) до традиції стає будь-який функціональний елемент культури: знання, норми моралі, цінності, політичні ідеї. Це іноді непомітні, але дуже важливі існування суспільства форми повсякденного порядку. Отже, на нашу думку, саме з цього приводу П. Бергер та Т. Лукман доречно пишуть: «Я вважаю реальність повсякденного життя як упорядковану реальність. Її феномени вже систематизовані у зразках, які здаються незалежними від мого розуміння та накладаються на нього. Реальність повсякденності виявляється вже об'єктивованою, тобто. конституюваною порядком об'єктів, які були позначені як об'єкти до моєї появи на сцені» [23, с. 14]. Це є важливим, бо йдеться про генетичний і органічний зв'язок концептів повсякденності з МСВ та ТГ та їх інституційну і конституюючу ролі у виникненні і формуванні філософського стану повсякденності і навпаки.

Резюмуючи, треба зазначити, що:

- становлення і розвиток місцевого самоврядування як системи самоорганізації жителів-членів територіальної громади та конституційно-правового інституту, що знайшов свою легалізацію та закріплення в Основному Законі держави України, актуалізувало увагу до проблематики не тільки соціально-правових процесів, що виникають, формуються, розвиваються і реалізуються навколо існування і функціонування феноменології локальної демократії, а й глибинних філософських процесів, що забезпечують існування такої феноменології, зокрема філософського стану повсякденності;

- ритуал, що виступає основоположним концептом-ознакою МСВ, що виникає в умовах повсякденності, реалізується за її допомогою та при її активній участі – саме тут він перетворюється у могутній фактор супроводу життя людини, одночасно ініціюючи, оформлюючи і каталізуючи її інтереси в права, свободи і обов'язки людини (конституційні або муніципальні), що повинні бути реалізованими в умовах повсякденності з метою забезпечення умов життєвого циклу людини;

- саме з ритуалом як структурою культури повсякденності тісно пов'язаний і такий її елемент як традиція – з одного боку, вона є структурою повсякденності, а з іншого, – як механізм її формування. Отже, ритуал та МСВ, традиція та МСВ – це основа формування локального життя людини в його муніципальному вимірюванні на індивідуальному, груповому і колективному рівнях;

- завдяки традиціям культурний досвід повсякденності може передаватися від одного покоління іншим поколінням та від одного народу іншим народам, а конкретніше: а) традиції виникають на рівні територіальної людської спільноти, б) в процесі її існування і функціонування в межах МСВ, в) у вигляді відповідних особливостей форм індивідуальної, групової і колективної життєдіяльності, г) до традиції стає будь-який функціональний елемент культури: знання, норми моралі, цінності, політичні ідеї. Це іноді непомітні, але дуже важливі існування суспільства форми повсякденного порядку.

References

1. Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Supreme Council for the sake of Ukraine on 28 March 1996. Vidomosti of the Verkhovna Rada for the sake of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141.
2. Dictionary of Heideggerian terms (according to "Being and Time") / Frumkin K. (ed.). URL: <https://www.twirpx.com/file/248604/>
3. Philosophical glossary. URL: <https://terme.ru/slovari/filosofskii-glossarii.html>
4. Smirnova N. The classical paradigm of social knowledge and the experience of a phenomenological alternative. Social sciences and modernity. 1995. No. 4. S. 127-137.
5. Akhiezer A.S. Russia: Criticism of historical experience: From the past to the future. Sociocultural Dictionary. Volume 2. / 2nd edition, revised. and additional Novosibirsk: Siberian Chronograph, 1998. 600 p.
6. Modern philosophical dictionary / Ed. ed. V.E. Kemerova and T.Kh. Kerimov. 4th ed., rev. and additional M.: Academic project; Ekaterinburg: Business book, 2015. 823 p.
7. Knabe G. The severity of science and the vastness of life. Selected works. Theory and history of culture. Moscow: ROSSPEN; St. Petersburg: Summer Garden, 2006. 1200 p.

8. Frolova S.M. *Understanding everyday life in the temporal dimension*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponimanie-povsednevnosti-v-temporalnom-izmerenii>
9. Belov V.N. *Ordinary consciousness and human existence*. Human. Philosophy. Humanism: Abstracts of the First Russian Philosophical Congress. SPb., 1996. T. III. pp. 294-306.
10. Nietzsche F. *Eternal return*. Selected works. Book. 2. M.: Sirin, 1990. 436 p.
11. Kofman B.Y. *Municipal rights of a person (specialty) as a factor in the improvement of the constitutional and legal status of a person and a citizen*. Chasopis of Kiev University of Law. 2019. №2. pp. 64–71.
12. *Everyday life*. Wikipedia. Free Encyclopedia. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C>
13. Gurevich A. Y. *Historical synthesis and the Annals School*. Moscow: Indrik, 1993. 328 p.
14. Ludtke A. *Alltagsgeschichte, Mikro-Historie, historische Anthropologie*. Hans-Goertz (Hg.): *Geschichte. Ein Grundkurs*. – Reinbek bei Hamburg, 1998; Ludtke A. *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen*. Frankfurt; New York, 1989.
15. Zolotukhina-Abolina E. V. *Everyday life: philosophical riddles*. M.: Nika-Tsentr, 2006. 256 p.
16. *Philosophical anthropology: dictionary* / [Edited by NV Khamitov]. Kiev: KNT, 2011. 472 p.
17. Nagaiko T. *Perpetuality as a conceptual category of historical legacy: aggravation of interpretation*. Scientific notes from Ukrainian history: collection of scientific articles. 2012. VIP. 29. P. 1–12.
18. Kolyastruk O. *The history of everyday life as an object of historical research: historiographic and methodological aspects*. Kharkiv, 2008. 122 p.
19. Baimuratov M.O., Kofman B.Y. *The legal expanse of the mass self-regulation is like the expanse of self-organization, self-identification, self-discipline of a person*. The 12th International scientific and practical conference "Current challenges, trends and transformations" (December 13 – 16, 2022) Boston, USA. International Science Group. 2022. 673 p.
20. Rosenberg N.V. *Dynamic dualities of everyday culture*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/dinamicheskie-dualnosti-kultury-povsednevnosti>
21. Markaryan E. *Theory of culture and modern science: Logical and methodological analysis*. M.: Thought, 1983. 284 p.
22. Op. Quoted from: Achkasov V. *Transformation of Traditions and Political Modernization: The Phenomenon of Russian Traditionalism*. Philosophy and socio-political values of conservatism in the public consciousness of Russia (from the origins to the present). Sat. Art. Issue. 1. St. Petersburg: Publishing House of St. Petersburg State University, 2004. S. 173-191.
23. Berger P., Lukman T. *Social construction of reality. Treatise on the sociology of knowledge*. M.: Academia-center, 1995. 323 p.

Medical sciences

THE STUDY OF THE FUNDUS IN ANIMALS AGAINST THE BACKGROUND OF INCREASED INTRAOCULAR PRESSURE IN THE EXPERIMENT

Javadova G.Ch.

Azerbaijan Medical University,
Department of Ophthalmology, Baku, Azerbaijan

МОРФОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СЕТЧАТКИ ГЛАЗА КРОЛИКОВ НА ФОНЕ СТЕРОИДНОЙ МОДЕЛИ ГЛАУКОМЫ

Джавадова Г.Ч.

Диссертант кафедры офтальмологии
Азербайджанского Медицинского Университета, г. Баку, Азербайджан

Abstract

Glaucoma is a serious eye disease that is often accompanied by increased intraocular pressure and, if left untreated, leads to irreversible blindness. For the purpose of in-depth study of pathological processes and the development of effective and safe means of treatment and prevention in medicine, various models of pathologies are used. Based on these considerations, we created a model of glaucoma and in these studies studied the morphostructural changes in the retina with increased in the presence of dexamethasone. Our studies have revealed that the resulting model has a biomechanical, vascular and metabolic mechanisms for the development of glaucoma.

Keywords. *Intraocular pressure, retina, capillaries, electronic microscope, morphology*

Введение. Глаукома – серьезное заболевание глаз, нередко сопровождающийся повышенным внутриглазным давлением (ВГД) и при не лечении приводящее к необратимой слепоте. На сегодняшний день в мире насчитывается более 60 млн человек с глаукомой, из них 8,4 млн человек ослепли из-за этой болезни [1-5]. По прогнозам, количество больных глаукомой к 2040 г. вырастет уже до 111,8 млн. Это огромная цифра. Некоторые лекарственные препараты, применяемые по витальным показателям, также могут быть причиной повышения ВГД и, если вовремя не заметить этот бессимптомно протекающий процесс, можно безвозвратно потерять зрение. Причиной слепоты является прогрессирующая нейропатия зрительного нерва, когда в зрительном нерве происходят специфические, характерные для глаукомы структурные патологическими изменениями [6-9]. С целью глубоких изучений патологических процессов и разработки эффективных и безопасных средств лечения и профилактики в медицине используют различные модели патологий. Исходя из этих соображений мы создавали модель глаукомы и в данных исследованиях изучали морфоструктурные изменения сетчатки глаза при повышенном ВГД на фоне применения дексаметазона.

Цель исследований. Изучить морфоструктурные изменения сетчатки глаза на фоне стероидной модели глаукомы.

Материалы и методы исследований. Эксперимент ставился на 8 кроликах рода «шиншилла» (16 глаз). Все экспериментальные животные содержались в стандартных условиях вивария в соответствии с Директивой 2010/63/EU Европейского парламента и совета Европейского союза от 22 сентября 2010 г. по охране животных, используемых в научных целях. Проведение исследования согласовано с Биоэтическим комитетом Азербайджанского Медицинского Университета. Для создания модели глаукомы животным в течение 30 дней 2 раза в день закапывали только в правый глаз по 1 капле раствора 0,1% дексаметазона. Левый глаз служил контролем. ВГД определяли портативным пневмотонометром Топо-Реп X, производства Reichert США. По окончании эксперимента на 20 день и 30 день исследований под общим наркозом глазное яблоко энуклеировалось и из них стандартным методом готовились препараты для микроскопических исследований. Глазное яблоко фиксировалось и подвергалось стандартной обработке для подготовки парафиновых блоков, из которых готовились серийные

срезы, которые окрашивались гематоксилин-эозином и рассматривались под световым микроскопом «SCOP», производства Голландии при $\times 50$, $\times 100$, $\times 200$ и $\times 400$ кратных увеличении.

Результаты и обсуждение. В результате исследований было отмечено прогрессирующее во времени развитие деструктивных изменений сетчатки (рис 1-3.)

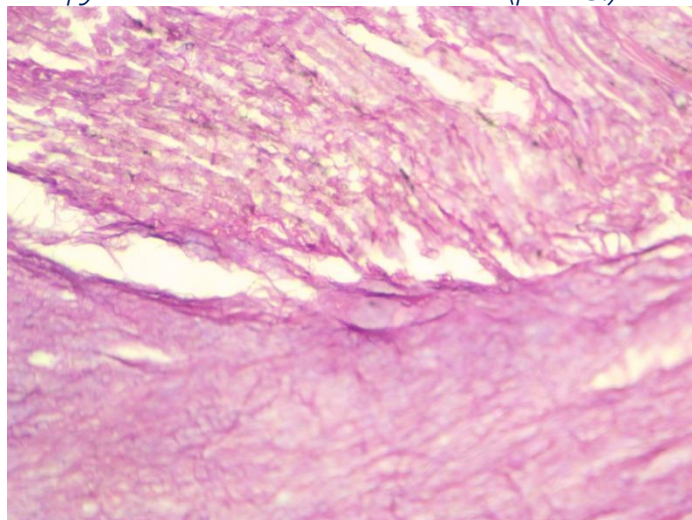

Рисунок 1. Гистологический срез сетчатки глаза кролика в интактном состоянии. Окраска гематоксилин-эозином. Увеличение $\times 400$:

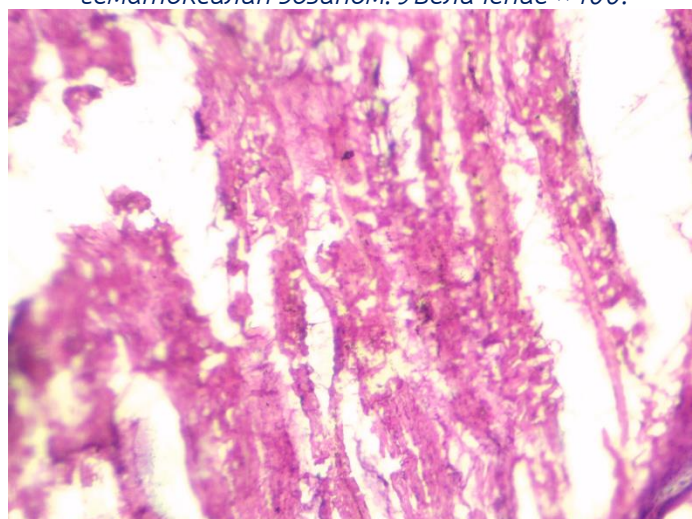

Рисунок 2. Гистологический срез сетчатки глаза кролика на 20 день эксперимента. Окраска гематоксилин-эозином. Увеличение $\times 400$:

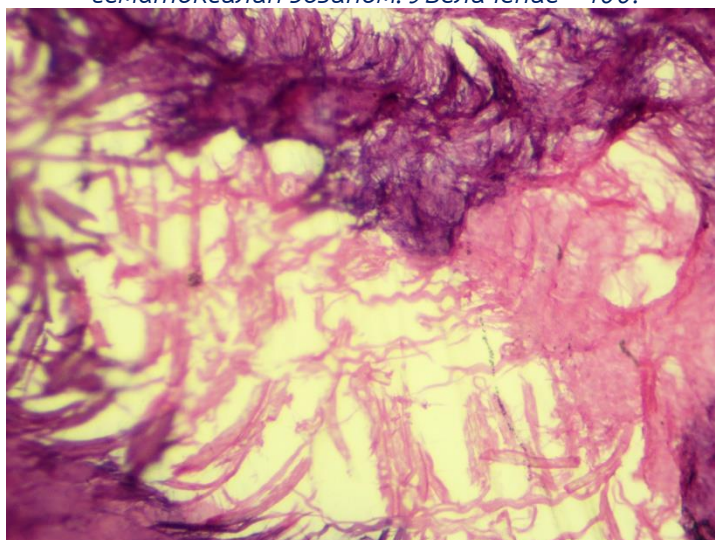

Рисунок 3. Гистологический срез сетчатки глаза кролика на 30 день эксперимента. Окраска гематоксилин-эозином. Увеличение $\times 400$:

Гистологические исследования показали, что при развитой глаукоме происходит поражение слоя нервных волокон сетчатки и ганглионарных клеток. Также наблюдается очаговая атрофия биполярных клеток и островков.

Патогенетические изменения зрительного нерва и сетчатки при глаукоме имеет 3 основных механизма: 1. Биомеханический - сдавливание аксональных пучков зрительного нерва в просветах микротруб и нарушение аксонального потока вследствие увеличения ВГД и прогиба решетчатой пластинки 2. Сосудистый – нарушение микроциркуляции в области головки зрительного нерва из-за вазоспазма, реологических изменений и реперфузии, а также снижения перфузионного давления. 3. Метаболическая – вследствие ишемии повышение перекисного окисления липидов, а также содержания глутамата и свободных радикалов [5-9].

Как показали наши исследования все указанные механизмы имели место на фоне экспериментальной стероидной глаукомы у кроликов. Полученная адекватная модель глаукомы позволит проводить экспериментальные исследования по дальнейшему изучению патогенеза патологии и разработки эффективных методов лечения и профилактики развития дегенеративных изменений сетчатки и зрительного нерва.

Ключевые слова. Внутриглазное давление, сетчатка, капилляры, электронная микроскопия, морфология

Литература

1. Бояринов, С.А. Офтальмоскопическая картина сетчатки и диска зрительного нерва у собак с глаукомой / С.А. Бояринов // РВЖ.МДЖ. — 2015. — №3. — С. 16–18.
2. Рустамова Н.М. Возрастной риск первичной инвалидности вследствие глазных заболеваний в Азербайджане // Российский офтальмологический журнал, 2012. т. 5, № 1, с. 65-68
3. 6. Гасанова Н.А. Профиль пациентов с глаукомой детского возраста в Азербайджане // Офтальмология, 2015, т. 12, № 1, с. 39-45
4. 7. Касимов Э.М., Ибрагимова С.Н., Агаева Ф.А. и др. Распространенность глаукомы в северо-западных районах Азербайджана в 2013-2015 годах // Oftalmologiya, 2016, № 2 (21), с. 54-58
5. Gupta, P.K. Differentiating glaucomatous from non- glaucomatous optic nerve cupping by optical coherence tomography/ P.K. Gupta, S. Asrani, S.F Freedman, M. El-Dairi, M.T. Bhatti// The Open Neurology Journal. — 2011 Jan. — No. 26 (5). — P. 1–7.
6. Wielders Laura H. P., Schouten J., Winkens B. et al. ESCRS PREMED Study Group European multicenter trial of the prevention of cystoid Macular Edema after cataract surgery in nondiabetics: ESCRS PREMED study report 1// Journal of Cataract & Refractive Surgery, 2018, Vol. 44, p. 429-439
7. De Gregorio A., Pedrotti E., Russo L., Morselli S. Minimally invasive combined glaucoma and cataract surgery: clinical results of the smallest ab interno gel stent // Flammer J., Konieczka K., Flammer A.J. The role of ocular blood in the pathogenesis of glaucomatous damage // US Ophthalm. Rev., 2011, v.4 (2), p.84-7.
8. Int Ophthalmol., 2018, v. 38(3), p.1129-1134. doi: 10.1007/s10792-017-0571-x
9. Messerly J. Orgul S., Flammer J et al. Parasympathetic drugs in the eye. In: Pharmacotherapy in glaucoma. Bern: Verlag Hans Huber, 2000, p. 127—35

UDC 616.24-006.6-091.8

FEATURES OF EXPRESSION AND PROGNOSTIC VALUE OF CD44 IN SMALL CELL LUNG CANCERS

Yanchevskyi O.
Luhansk State Medical University
Rivne, Ukraine

УДК 616.24-006.6-091.8

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПРЕСІЇ ТА ПРОГНОСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ CD44 В ДРІБНОКЛІТИННИХ РАКАХ ЛЕГЕНЬ

Янчевський О.
Державний заклад
«Луганський державний медичний університет»
Рівне, Україна

Abstract

CD44 is a marker of the stem phenotype of malignant tumors of various localization, however, the prognostic value of its expression in small cell lung cancer (SCLC) is insufficiently studied and controversial. It has been established that the appearance of CD44 expression has a limited prognostic value regarding the overall survival of patients, whether DCRL belongs to widespread forms and metastatic activity. However, a direct correlation was established between CD44 expression and the stage of epithelial-mesenchymal transformation ($r=0.3$, $p<0.05$). The obtained data indicate that the appearance of the truncal phenotype of DCRL is more important in relation to the biological properties of tumors than establishing the prognosis of the course of the disease.

Анотація

CD44 є маркером стовбурового фенотипу злоякісних пухлин різної локалізації, проте прогностичне значення його експресії в дрібноклітинних раках легень (ДКРЛ) є недостатньо дослідженим та суперечливим. Встановлено, що поява експресії CD44 має обмежене прогностичне значення щодо загальної виживаності пацієнтів, приналежності ДКРЛ до розповсюджених форм та метастатичної активності. Однак, встановлено пряму кореляційну залежність між експресією CD44 та стадією епітеліально-мезенхімальної трансформації ($r=0,3$, $p<0,05$). Отримані дані свідчать, що поява стовбурового фенотипу ДКРЛ має більше значення щодо біологічних властивостей пухлин, ніж встановлення прогнозу перебігу захворювання.

Keywords: CD44, small cell lung cancer, SCLC.

Ключові слова: CD44, дрібноклітинний рак легень, ДКРЛ.

Вступ. Дрібноклітинний рак легень (ДКРЛ) є однією з найбільш агресивних гістологічних форм РЛ, що потребує комбінованої променевої та хіміотерапії на ранній стадії пухлинного процесу. Визначення імуногістохімічних (ІГХ) критеріїв клінічної поведінки ДКРЛ є критичним щодо індивідуалізованої тактики лікування пацієнтів.

Одним з факторів, що обумовлює пухлинну прогресію та резистентність до променевої та хіміотерапії є поява у пухлині субпопуляції стовбурових ракових клітин [1]. CD44 є одним з маркерів стовбурового фенотипу, який локалізується у клітинній мембрані та приймає участь у регуляції проліферації, диференціювання, рухливості та інвазії ракових клітин [1, 2, 3]. CD44 є маркером прогнозу перебігу злоякісних пухлин різної локалізації, проте в науковій літературі бракує даних щодо прогностичного значення CD44 в ДКРЛ [3, 4].

Матеріали та методи. Були обрані 39 випадків ДКРЛ хірургічно видалених та після аутопсії померлих пацієнтів.

Сформовані дві групи дослідження: I - локалізовані ДКРЛ (Л-ДКРЛ) та II - розповсюджені форми (Р-ДКРЛ). Ураховано термін з моменту встановлення діагнозу до смерті пацієнтів.

Середній термін з моменту встановлення діагнозу до смерті серед Л-ДКРЛ склав $19,7 \pm 1,9$ місяців, серед Р-ДКРЛ - $9,1 \pm 1,3$ місяців.

Мета: дослідження прогностичного значення експресії CD44 для визначення біологічної поведінки та летального наслідку хворих на ДКРЛ.

Проведено ІГХ дослідження первинних пухлин з використанням моноклональних антитіл до CD44, панцитокератину, віментину, Е-кадгерину, N-кадгерину. Позитивною реакцією вважалося забарвлення 1% та більше ракових клітин.

Оцінку реакції урахували в 6 зонах пухлини – 3х центральних та 3х периферичних. В подальшому для кожної пухлини порівняння різниці між рівнем експресії епітеліальних та мезенхімальних маркерів було проведено з розрахунком U-критерію Мана-Уїтні, що дозволяло відносити раки до відповідної стадії епітеліально-мезенхімальної трансформації (EMT): 0 стадія – раки без ознак EMT (не експресують мезенхімальні маркери); 1 – раки з ознаками EMT, переважно епітеліальним фенотипом (експресія епітеліальних маркерів значно переважає над експресією мезенхімальних, $p < 0,05$); 2 – раки з проміжним епітеліальним фенотипом (експресія епітеліальних маркерів незначно переважає над експресією мезенхімальних, $p > 0,05$); 3 – раки з проміжним мезенхімальним фенотипом; 4 – раки з переважно мезенхімальним фенотипом; 5 – раки з мезенхімальним фенотипом.

Зв'язок між ознаками оцінювався за непараметричним критерієм χ^2 Пірсона. Аналіз показника загальної виживаності на протязі фіксованого часу оцінювався за процедурою Каплана – Мейєра.

Результати дослідження. Позитивна реакція до CD44 визначалась в 30,7% (12/39) ДКРЛ та була переважно слабкою з рівнем експресії маркеру вище за 1% ракових клітин.

При порівнянні рівня відносного числа експресуючих маркер ДКРЛ серед груп дослідження, встановлено відсутність залежності між позитивним CD44 статусом та приналежності пухлини до розповсюдженої чи локалізованої форми при наявності тенденції до підвищення експресії маркера серед Р-ДКРЛ (див. табл. 1).

Таблиця 1

Число позитивних до CD44 ДКРЛ серед груп дослідження

Ознаки	Л-ДКРЛ	Р-ДКРЛ	Достовірність
Позитивна реакція, n=12	3 (21,4%)	9 (36%)	$p > 0,05$
Негативна реакція, n=27	11 (78,6%)	16 (64%)	

Більш сильна тенденція агресивної клінічної поведінки та позитивного CD44 статусу простежувалося при розгляданні метастазуючих ДКРЛ ($p=0,1$). Всі ДКРЛ з позитивною експресією CD44 були метастазуючими (100%), тоді як з негативною реакцією – у 50% (7/14). Не виявлено також статистично значущої залежності між позитивною реакцією маркера та терміном ЗВ пацієнтів ($p=0,7$) (див. рис. 1). Середній термін виживаності пацієнтів з негативним CD44 статусом становив $14,5 \pm 1,3$ міс., тоді як з позитивним статусом - $12,2 \pm 10,0$ міс., $p > 0,05$.

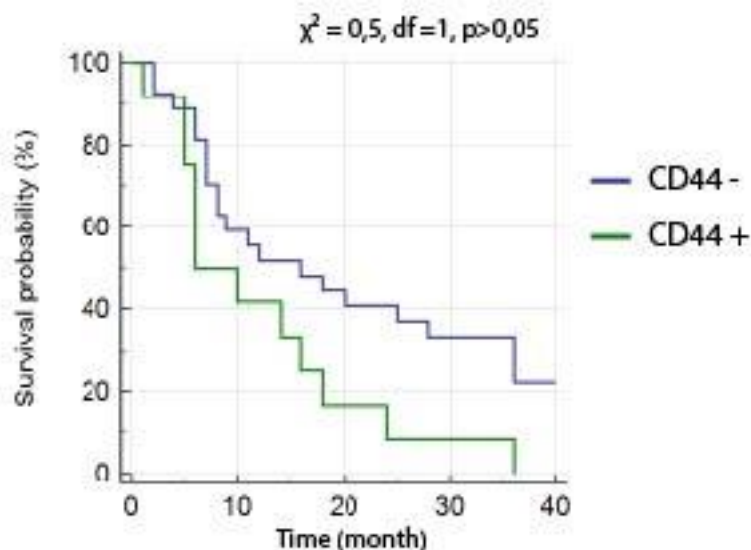

Рис. 1 Загальна виживаність пацієнтів в залежності від позитивної та негативної реакції до CD44.

При розгляданні взаємозв'язку між процесами ЕМТ та експресії CD44+ ДКРЛ, виявлена слабка пряма залежність між появою і виразністю експресії CD44+ та стадією ЕМТ ($r=0,3$, $p<0,05$). Так серед ДКРЛ без ЕМТ число пухлин з CD44+ імунофенотипом склало 9,1% (1/11), з ЕМТ 1 ст. – 33,3% (4/12), з ЕМТ 2 ст. – 50,% (4/8), 3 стадії – 40,0% (2/5), 4 стадій – 50,0% (1/2) та пухлина з ЕМТ 5 стадії була негативна до CD44+.

Обговорення результатів дослідження. Визначення особливостей експресії CD44 ДКРЛ груп дослідження було виконано для встановлення прогностичного критерію пухлин та оцінки біологічних особливостей стовбурового фенотипу клітин, що виникає в процесі прогресії раку. Отримані результати дослідження свідчать про тенденцію до більш агресивної клінічної поведінки ДКРЛ серед пухлин з позитивною експресією CD44. Ці результати не протирічать даним світової літератури [2, 5]. За даними Wang Y. et al., 2021 [2] високий рівень експресії CD44 корелює з гіршим загальним статусом (poor performance status) та коротшою без рецидивною виживаністю пацієнтів на ДКРЛ, проте була відсутня значуща залежність щодо показника ЗВ при тенденції до меншого терміну ЗВ серед пацієнтів з позитивною експресією маркеру.

Слід зазначити, що робота, в яких досліджується CD44 саме в ДКРЛ недостатньо. При цьому наявні дані щодо експресії CD44 серед недрібноклітинних раків легень (НДКРЛ) дозволяє стверджувати інше і навіть протилежне прогностичне значення CD44 в НДКРЛ та ДКРЛ [3, 4].

В цілому, з урахуванням відсутності статистично значущої залежності між групами дослідження за рівнем експресії CD44, отримані нами дані не дозволяють вважати цей маркер значущим прогностичним критерієм ДКРЛ.

В той же час встановлено закономірності змін молекулярного фенотипу ДКРЛ в процесі набуття раковими клітинами стовбурового фенотипу.

Окремою трансформацією ракових клітин з втратою експресії генів епітеліального фенотипу за рахунок появи білків мезенхімального фенотипу є ЕМТ, що є ключовими факторами інвазійного росту та метастазування раків. ЕМТ супроводжується перебудовою цитоскелету, зокрема втратою епітеліальних цитокератинів, що супроводжується порушенням міжклітинної адгезії та змінами клітинної полярності та рухливості. Ці зміни описані в більшості типів аденокарцином та вважається є критеріями формування інвазійних, метастатичних властивостей та резистентності до хіміотерапії [6, 7].

За окремими даним, серед аденокарцином легень відсутня залежність між ознаками появи ЕМТ та стовбурового фенотипу [4]. Ці та інші дослідження більше стосуються не ДКРЛ, які мають значні молекулярно-біологічні відмінності від ДКРЛ. За отриманими нами даними, в ДКРЛ ЕМТ та стовбуровий фенотип ракових клітин є взаємозалежними – при зростанні стадії ЕМТ стовбуровий фенотип з експресією CD44 з'являється частіше. Ці властивості ДКРЛ та молекулярному рівні є більш значущими ніж клінічні або прогностичні характеристики пухлин.

Висновки:

1. Позитивна реакція до CD44 визначалась в 30,7% (12/39) ДКРЛ та була переважно слабкою.

2. Експресією CD44 в ДКРЛ має обмежене прогностичне значення. Проте встановлено слабку тенденцію до позитивного CD44 статусу серед розповсюджених ДКРЛ в порівнянні з локалізованими формами (36,0% та 21,4% відповідно, $p>0,05$), метастазуючих у регіонарні лімфатичні вузли в порівнянні з неметастазуючими (100% та 50% відповідно, $p>0,05$), серед пацієнтів з коротшим терміном ЗВ ($14,5\pm 11,3$ міс. та $12,2\pm 10,0$ міс відповідно, $p>0,05$).

3. Доведена залежність між появою і виразністю експресії CD44+ та стадією ЕМТ, що вказує на вплив стовбурового фенотипу ДКРЛ саме на біологічну поведінку.

Перспективи подальших досліджень. Залишається актуальним подальше дослідження стовбурового фенотипу ДКРЛ на молекулярному та генетичному рівнях з пошуком його впливу на активацію сигнальних шляхів та формування агресивної поведінки пухлин.

Літературні джерела

1. Inoue K, Fry E. Aberrant splicing of estrogen receptor, HER2, and CD44 genes in breast cancer. *Genet Epigenet.* 2015; 7:19–32. 10.4137/geg.s3550.
2. Wang Y, Guo Y, Lin H, Zhang L, Zhang H, Wang Q, Hu F, Li J, Li B, Zhang T. Expression of CD44 in Tumor Tissue and Serum of Small Cell Lung Cancer and Its Clinical Prognostic Significance. *Zhongguo Fei Ai Za Zhi.* 2021 Aug 20;24(8):583-590. doi: 10.3779/j.issn.1009-3419.2021.104.10.

3. Sung WJ, Park KS, Kwak SG, Hyun DS, Jang JS, Park KK. Epithelial-mesenchymal transition in patients of pulmonary adenocarcinoma: correlation with cancer stem cell markers and prognosis. *Int J Clin Exp Pathol*. 2015;8(8):8997-9009. Published 2015 Aug 1.
4. Song JM, Im J, Nho RS, Han YH, Upadhyaya P, Kassie F. Hyaluronan-CD44/RHAMM interaction-dependent cell proliferation and survival in lung cancer cells. *Mol Carcinog*. 2019;58(3):321-333. doi:10.1002/mc.22930
5. Pore M, Meijer C, de Bock GH, Boersma-van Ek W, Terstappen LW, Groen HJ, Timens W, Kruijt FA, Hiltermann TJ. Cancer stem cells, epithelial to mesenchymal markers, and circulating tumor cells in small cell lung cancer. *Clin Lung Cancer*. 2016; 17: 535–542
6. Cañadas I, Rojo F, Taus Á, Arpí O, Arumí-Uría M, Pijuan L, Menéndez S, Zazo S, Dómine M, Salido M, Mojal S, García de Herreros A, Rovira A, Albanell J, Arriola E. Targeting epithelial-to-mesenchymal transition with Met inhibitors reverts chemoresistance in small cell lung cancer. *Clinical cancer research : an official journal of the American Association for Cancer Research*. 2014; 20(4), 938–950. <https://doi.org/10.1158/1078-0432.CCR-13-1330>
7. Krohn A, Ahrens T, Yalcin A, Plönes T, Wehrle J, Taromi S, Wollner S, Follo M, Brabletz T, Mani SA, Claus R, Hackanson B, Burger M. Tumor cell heterogeneity in Small Cell Lung Cancer (SCLC): phenotypical and functional differences associated with Epithelial-Mesenchymal Transition (EMT) and DNA methylation changes. *PLoS One*. 2014; 9(6): e100249. doi: 10.1371/journal.pone.0100249. PMID: 24959847; PMCID: PMC4069054.

Pedagogical sciences

ROLE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN DEVELOPING RESPONSIBLE ATTITUDE OF STUDENTS TO VIRTUAL BEING

Ovkhunov I.A.

Researcher of Andijan State University

TALABALARNING VIRTUAL BORLIQQA MAS'ULIYATLI MUNOSABATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Ovkhunov I.A.

Andijon davlat universiteti tadqiqotchisi

РОЛЬ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ОТВЕТСТВЕННОГО ОТНОШЕНИЯ СТУДЕНТОВ К ВИРТУАЛЬНОМУ БЫТИЮ

Овхунов И.А.

научный сотрудник Андижанского государственного университета

Abstract

This article discusses the role and importance of computer technologies in the development of students' attitudes towards virtual existence.

Annotatsiya

Ushbu maqolada talabalarning virtual borliqqa ma'lusiyatli munosabatlarni rivojlantirishda kompyuter texnologiyalarning o'rni va ahamiyati haqida muhokama qilinadi

Аннотация

В данной статье рассматривается роль и значение компьютерных технологий в формировании у учащихся отношения к виртуальному существованию.

Keywords: *virtual education, computer technologies, virtual pedagogy, immersion, traditional education*

Kalit so'zlar: *virtual ta'lim, kompyuter tehnologiyalari, virtual pedagogika, immersivlik, an'anaviy ta'lim*

Ключевые слова: *виртуальное образование, компьютерные технологии, виртуальная педагогика, погружение, традиционное образование.*

Virtual borliq mavjud kompyuter texnologiyalari yordamida ekranda real obyektlar va jarayonlarning (odamlar, musiqa asboblari, badiiy asarlar, samolyotlar va boshqalar) obrazini shakllantirishini tushunamiz. Virtual borliqdagi shakllar obyekt yoki jarayonlarning fotosurati emas, balki ularni belgilangan ko'rsatma va buyruqlar yordamida harakatga keltirish, bir holatdan boshqa holatga o'tkazish, ular bilan haqiqiy obyektlar kabi "muomala" qilish mumkin. Misol tariqasida haqiqiy pianinoda ijro etayotgandek biror musiqa ijro etish yoki haqiqiy kimyoviy uskunalar yordamida ishlayotgandek kimyoviy reaksiyalar o'tkazish mumkin.

Virtual ta'lim muhitida o'qituvchining asosiy vazifasi ta'lim, tarbiya, rivojlanish jarayonlarini boshqarish, boshqacha aytganda, pedagogik boshqaruvchi bo'lishdir. Shu jihatdan olib qaraganda o'qituvchi koordinator, maslahatchi, supervayser kabi rollarni bajaradi.

Ta'lim muhitini virtualizatsiya qilish pedagogik amaliyotda an'anaviy ta'lim shakli asosida qo'llanilmagan, moddiy bo'lmagan va bugungi kunda amalga oshirilmagan pedagogik-didaktik imkoniyatlarni taqdim etadi.

Pedagogik tadqiqotlarda "Virtual pedagogika" tushunchasi keng qo'llanila boshlandi. Virtual pedagogika virtuallikning pedagogik kontekstda qo'llanilishini fan predmeti sifatida ko'rilib, raqamli mediavositalarining qo'llanilishi, shuningdek raqamli ta'lim sharoitida yangi shart-sharoitlar va talablarni tadqiq qilib boradi. Bilimlar davridan ma'lumotlar davriga transformatsiya jarayonida reallik

va virtuallik o'rtasidagi qiyoslash ortib boradi.[1;71-74-c]

Pedagogik amaliyotda virtual borliq tizimlari tushunchasi keng qo'llanilmoqda. Bu tizimlar o'qituvchi ishtirokidagi virtual o'quv muhitini shakllantiruvchi dasturlarni o'z ichiga oladi. Virtual borliq immersivlik va interfaollik tushunchalari bilan bog'liq. Immersivlik deganda odamning virtual borliqda o'zini faraz qilishini tushunilsa, interfaollik foydalanuvchi real vaqtda virtual borliqdagi obyektlar bilan o'zaro muloqotda bo'lib ularga ta'sir ko'rsatishga ega bo'ladi.

Tadqiqotchi Sh.Nizomova virtual borliq tizimlari asosan kimyo, meditsina bilan bog'liq bo'lgan ta'lim jarayonlarida yaxshi samara beradi, degan xulosaga kelgan. Inson tanasi ustida olib boriladigan murakkab operatsiya jarayonlarini ko'zoynak displeylar, 3D vositalari yordamida amalga oshirish jarayonlari bo'yicha ta'lim berish, o'quvchilarni murakkab jarayonlarni tushunishga samarali yordam ko'rsatadi.[2;68-69-c]

Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ularning negizida yaratilgan elektron ta'lim resurslaridan keng foydalanilmoqda. Shunday elektron resurslardan biri sifatida elektron ta'lim trenayojlarini keltirib o'tish mumkin.

U.Inoyatov³ o'quv axborotlari, ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning kognitiv faoliyati, uning ehtiyojlari, qiziqishlari, maqsadlari axborotni egallash psixologiyasi samarali muvofiqlashtirilsa, ulardan foydalanish ham shunga mutanosib ravishda foydali bo'lishini keltirib o'tadi. Bu esa birinchi navbatda pedagog kasbiy faoliyatining uzviy qismini tashkil etadi. Ta'lim jarayonining natijaviyligiga sharoit yaratadigan psixologik qonuniyatlar va faktlarni hisobga olmasdan turib, pedagogik vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish mumkin emas.

Ma'lumki, ta'limda axborot va telekommunikatsiya vositalarini qo'llash orqali tashkil etilgan ta'lim turlari bu – masofaviy ta'limdir. Masofaviy ta'limda o'qituvchilar nafaqat kursning mazmun-mohiyatiga, balki uni o'qitish shakliga jiddiy e'tibor qaratishlari kerak. Masofaviy ta'lim resurslarini tuzishda ulardan onlayn foydalanish vositalarini, qidiruv mexanizmlarini, test sinovlarini o'tkazish, o'z-o'zini o'qitish vositalarini, masofadan laboratoriya mashg'ulotlarini bajarishni hisobga olish zarur.

Ta'limda virtual texnologiyalarning tarkibiy qismlari quyidagilardir:

- katta hajmli axborotlarning visual ko'rinishi;
- uch o'lchovli kosmik modellar;
- uch o'lchovli modellar;
- ta'lim sohasida multimediya vositalarini ko'paytirilishi;
- yangi foydalanuvchi interfeyslari.

Bugungi kunda virtual ta'lim texnologiyalarining o'quv jarayoniga tadbiiq etilishi va jadal rivojlanishi ta'lim samaradorligiga ijobiy ta'sir qilmoqda.

Ta'limda zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etilishi:

- fan sohalarini axborotlashtirishni;
- o'quv faoliyatini intellektuallashtirishni;
- integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirishni;
- ta'lim tizimi infratuzilmasi va uni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishga olib keladi.

Oliy ta'lim jadal sur'atlar bilan axborot virtual va kommunikatsion texnologiyalarni tezkorlik bilan joriy etmoqda. Zamonaviy jamiyatning asosiy talablaridan biri – mazkur texnologiyalarga nisbatan ongli munosabatni shakllanganligi va bu orqali o'z mutaxassisligi, kundalik hayotida hamda o'z shaxsiy rivojlanishi uchun foydalanish va qo'llashdir.

Virtual texnologiyalarning ta'siri bugungi talabalar hayotida alohida ahamiyatga ega. Oliy ta'lim muassasalari esa talabalarni ma'lumot olish uchun xavfsiz va zarur shart-sharoitlarni ta'minlab, axborotdan teng foydalanish imkoniyatini berishi muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Talabalarining virtual ta'lim texnologiyalarini samarali o'zlashtirishi o'quv sifatini oshirishga, ularning ijodiy qobiliyatlarini, yangi bilimlarni uzluksiz egallashga intilishlarini rivojlantirishga qaratilgan. Virtual ta'lim texnologiyalari talabalar guruhi, guruh a'zolarining o'zaro ta'siri, o'quv sikllarining mazmuni va talabalarining roli o'zgarishini taqozo etadi.

Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim axborotini uzatish vositasi sifatida faol kompyuterlashtirish

¹ Воронин А.С. Виртуальная педагогика – педагогика XXI века // М.: Новые образовательные технологии в вузе, 2009. – С. 71-74.

² Низомова Ш.Ш. Роль современных информационных технологий и электронных средств в обучении, образовании и развитии личности // Вестник магистратуры, 2019. по 4-3(91). – 68-69-ст.

³ Иноятлов У.И. Замонавий электрон дидактик воситаларни яратиш, таълим жараёнида ахборот-коммуникацион технологияларни қўллаш долзарб ижтимоий-педагогик муаммо // Замонавий узлуксиз таълим муаммолари: инновация ва истикболлар халқаро илмий конференция 27 апрель, 2018 йил. - 4-6-б.

an'anaviy o'quv jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi, degan tushuncha noto'g'ri ekanligi o'z tasdig'ini topmoqda.

Kvant kompyuterlari va nanotexnologiyalardan foydalanish hisobiga axborotlar ko'lamini kattalashib bormoqda. Hozirgi kunda ta'lim sohasini isloh qilishda zamonaviy virtual, axborot texnologiyalarini keng joriy etish ta'lim texnologiyalarini yangilash orqali amalga oshirildi. Uning asosini biokompyuter texnologiyalari tashkil etadi, bu esa insonning super ong funksiyasining didaktik imkoniyatlari dasturlarida loyihalash yordamida ta'lim texnologiyalari sohasida yutuqlarga olib keladi.

V.Pantelidis virtual texnologiyalar va virtual realliklarni o'z ichiga olgan o'quv modeli bilimlarni egallashning interaktiv boshqaruvini ta'minlashini ta'kidlaydi. Bunda turli materiallar keng qo'llaniladi: bilish bazalari (ma'ruza matnlari gipermatnlari); ma'lumotlar banki (testlarni boshqarish va sertifikatlashtirish); talabalar va test dasturlari; fikr-mulohazalar, o'quv vazifalarini o'rganish va loyihalashtirishdan virtual voqelik yordamida mustaqil ish olib borish. Muallif o'z mulohazalarini davom ettirib, "virtual texnologiyalardan foydalanish talabalarning faol mustaqil faoliyatiga asoslanadi. Bu esa o'quv dasturlarida o'z aksini topadi" – deydi.⁴

Biokompyuter yordamida virtual ta'lim jarayonlarini real obyektlarning o'zaro ta'siri natijasida ifodalash mumkin. Agar ulardan bir yoki bir nechta o'zaro ta'sir sub'ektlari vazifasini bajarsa, u holda bunday o'zaro ta'sir virtual holat manbaiga aylanadi. Real sub'ektlarning virtual holati natijasida yuzaga keladigan ichki sifatlarining o'zgarishi ta'lim jarayonini xarakterlaydi. Virtual o'quv jarayoni tegishli virtual makonda paydo bo'ladi, uning mulki: birinchi navbatda, unda virtual obyektlar mavjudligi; ikkinchidan, o'zaro ta'sir sub'ektlari uchun oldingi ishonch; uchinchidan, u tomonidan yaratilgan muayyan virtual o'quv maydonida har bir o'zaro ta'sirning o'ziga xosligi.⁵

Virtual o'quv maydonining mavjudligini o'qituvchi va talabalar va o'quv muassasalarining axborot almashishi bilan amalga oshirish mumkin. Virtual ta'lim makonida mavzuning ijobiy ijtimoiy o'ziga xosligini qidirish va qo'llab-quvvatlash mavjud, bu esa muloqot ishtirokchisini barqarorlashtirish omilidir. Virtual holatlarni tuzatish va aniqlashtirishning asosiy usuli tajriba, tushunish, obyektlar dunyosining shaffoflik hissi, obyektga yaqinlik, ilhom orqali yotadi. Virtual shtatlar mavzu va uning ruhiyati, tanasi va joni o'rtasidagi vositachilardir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Воронин А.С. Виртуальная педагогика – педагогика XXI века // М.: Новые образовательные технологии в вузе, 2009. – С. 71-74.
2. Низомова Ш.Ш. Роль современных информационных технологий и электронных средств в обучении, образовании и развитии личности // Вестник магистратуры, 2019. по 4-3(91). – 68-69-см.
3. Иноятлов У.И. Замонавий электрон дидактик воситаларни яратиш, таълим жараёнида ахборот-коммуникацион технологияларни қўллаш долзарб ижтимоий-педагогик муаммо // Замонавий узлуксиз таълим муаммолари: инновация ва истиқболлар халқаро илмий конференция 27 апрель, 2018 йил. - 4-6-б.
4. Pantelidis, Veronica S. "Reasons to use virtual reality in education and training courses and a model to determine when to use virtual reality". *Themes in Science and Technology Education* 2.1-2 (2010): 59-70.
5. Hussein, Mustafa, and Carl Nätterdal. "The benefits of virtual reality in education-A comparison Study". (2015). – 34 (96).

⁴ Pantelidis, Veronica S. "Reasons to use virtual reality in education and training courses and a model to determine when to use virtual reality". *Themes in Science and Technology Education* 2.1-2 (2010): 59-70.

⁵ Hussein, Mustafa, and Carl Nätterdal. "The benefits of virtual reality in education-A comparison Study". (2015). – 34 (96).

ENHANCING MILITARY CADETS' MOTIVATION TO STUDY ENGLISH FOR PROFESSIONAL PURPOSES

Savytska A.

Ph.D., Associate Professor

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ КУРСАНТАМИ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Савицька А.П.

Доцент кафедри авіаційної англійської мови

Харківського університету Повітряних сил
імені Івана Кожедуба

Сучасна система вищої військової освіти функціонує у нових політичних та соціально-економічних умовах, які визначають не лише шляхи та напрями її розвитку, але й актуалізують безпосередньо пов'язані з цими проблемами. Вдосконалення англійської підготовки курсантів в умовах вищого військового навчального закладу зумовлене багатьма чинниками, серед яких важливим є мотивація навчально-пізнавальної діяльності. Адже численні дослідження доводять, що мотивація є значущим фактором впливу на ефективність навчання та успішність освітнього процесу, й встановлюють наявність прямої залежності ефективності навчальної діяльності від сили мотивації того, хто навчається.

Вивчення мотивації є однією з фундаментальних проблем психології та педагогіки. Її значущість пов'язана з аналізом джерел активності людини, спонукальних сил її діяльності, поведінки. Будь-яка діяльність має перспективи стати більш ефективною та принести якісні результати за умови наявності в особистості сильних, глибоких мотивів, що підвищують активність, впливають на протидію перешкодам, наполегливість у досягненні поставленої мети. Це стосується й навчальної діяльності, яка є більш успішною за умови сформованого позитивного ставлення до навчання, пізнавального інтересу, потреби в здобутті знань, умінь і навичок. Педагогічний вплив має бути спрямований на підвищення рівня позитивної мотивації до навчання і, як наслідок цього, - навчальної успішності.

Складність проблеми мотивації до навчання обумовлена множинністю розуміння її суті, природи, структури, функцій та класифікації.

Так, зазвичай розрізняють зовнішні й внутрішні мотиви, та, відповідно, їх сукупність й ієрархію, називають зовнішньою та внутрішньою мотивацією. Цікаво, що І. П. Подласий [4], наприклад, зовнішню спонуку активності особи, тобто те, що підштовхує людину до діяльності навіть при відсутності прямого бажання діяти, називає стимулом; а внутрішній потяг людини до діяльності (тобто внутрішній мотив за поширеною класифікацією) називає власне мотивом. Успішність та ефективність навчально-пізнавальної діяльності здійснюється за багатьма різними мотивами, але напряму залежить від того, який мотив домінує, – зовнішній (або стимул), як-то одержання диплому про вищу освіту, задоволення вимог командира, або особиста амбітність мати високий академічний рейтинг тощо, чи внутрішній, тобто самоактивність курсанта, власне його пізнавальні інтереси, професійні мотиви та природня зацікавленість в окремому предметі чи процесі навчання загалом. Саме внутрішні мотиви визначають ефективність і успішність навчально-пізнавальної діяльності курсантів, вони є її рушійними силами. Формування внутрішньої мотивації є ключовою проблемою в освітній практиці, оскільки саме від неї у достатній мірі залежить освітній результат і формування компетентності майбутніх фахівців, орієнтованих на постійний процес саморозвитку і пізнання. Відсутність внутрішньої мотивації і надмірна виразність або домінування зовнішніх мотивів є, на жаль, характерними рисами сучасної освіти, й військової зокрема. Максимальна навчальна мотивація виникає лише тоді, коли спонуканням до навчання виступає не зовнішній по відношенню до дійсності «стимул-мотив», а піднятий до особистісного сенсу змістовний пізнавальний інтерес. Саме внутрішня мотивація значною мірою керує саморегуляцією курсанта і продуктивністю його розумової діяльності. При цьому виявлено, що висока позитивна вмотивованість може навіть відігравати роль компенсуючого фактору у випадку недостатніх навчальних здібностей.

Провідним серед групи внутрішніх мотивів є пізнавальний інтерес, у ході задоволення якого розумова активність того, хто навчається, спрямовується на свідоме і міцне оволодіння знаннями. Важливо зазначити, що пізнавальні мотиви з плином часу та з опануванням певною кількістю професійних знань зазвичай переростають у мотивацію до професійної діяльності – професійну мотивацію. Отже, мотивацією для курсанта виступає бажання вчитися не тільки заради досягнення академічної мети, але і для професійного росту. Основною проблемою будь-якої професійної освіти є перехід від актуально здійснюваної навчальної діяльності того, хто навчається, до засвоєння ним професійної діяльності. З позиції загальної теорії діяльності, такий перехід йде перш за все вздовж лінії трансформації мотивів, оскільки саме мотив є конструктивною ознакою діяльності. Однак, якщо діяльності навчання притаманні пізнавальні мотиви, то практичній діяльності – професійній. Отже, перехід від навчально-пізнавальної діяльності студента до професійної діяльності фахівця багато в чому виступає проблемою трансформації пізнавальних мотивів в професійні. Професійні мотиви не просто включаються в структуру мотивації навчання, а стають її невід'ємною та домінуючою складовою, що і формує навчально-професійну мотивацію. Структура мотивів курсанта, сформована під час навчання, стає стержнем особистості майбутнього фахівця. Отже, розвиток позитивних навчальних мотивів – невід'ємна складова частина виховання особистості майбутнього офіцера.

Цілком очевидно, що саме сформованість професійної мотивації і є та загально-педагогічна мета, якої прагне досягти викладач як педагог у кінцевому результаті. Адже саме у вищій школі закладаються основні особистісні якості курсанта як військового фахівця, що необхідні для подальшої професійної діяльності. Професійна мотивація, або, інакше кажучи, мотивація професійного зростання, має значний вплив на досягнення кінцевої педагогічної мети навчання у виші – сформованості професійної компетентності майбутнього офіцера, а також є ефективним засобом комплексного формування особистості й розвитку її творчого потенціалу.

Володіння англійською мовою в умовах сьогодення є надважливою складовою професійної компетентності майбутнього офіцера. З огляду на це можна стверджувати, що формування позитивної мотивації до навчання виступає одним із провідних факторів підвищення якості навчальної діяльності, визначає успішність учбової діяльності, задоволення як процесом, так і результатом отримання знань у процесі навчання у військовому університеті в цілому та опанування англійською мовою зокрема. Тому, беззаперечно, у пошуку шляхів удосконалення навчального процесу з метою підвищення рівня знань курсанта виховний та педагогічний процес має бути спрямований на пошук оптимальних шляхів формування та підвищення навчальної мотивації до вивчення англійської мови, і однією з актуальних проблем є побудова такого навчально-виховного процесу, який зможе бути основою для формування та розвитку мотиваційної сфери курсантів. Отже, формування позитивної мотивації курсантів є одним з пріоритетних напрямків роботи кафедри англійської мови.

Для розуміння самої сутності процесу формування позитивної мотивації курсантів, аналізу існуючого рівня сформованості мотивації та маркерів успішності такого процесу, слід визначити основні критерії сформованості мотивів навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається. На наш погляд, з-поміж таких показників слід назвати:

наявність чітко вираженого пізнавального інтересу (зорієнтованість на внутрішні мотиви); активність в навчально-пізнавальній діяльності; суб'єктна позиція в освітньому процесі; вимогливість до себе і всіх суб'єктів педагогічного процесу; демонстрація успішності в навчанні та відповідальне ставлення до цієї роботи; високий рівень самостійності та ініціативності в освітній діяльності; одержання задоволення від інтелектуальної, пізнавальної діяльності, від здобуття нових знань; прагнення до постійного саморозвитку і самовдосконалення.

Стан сформованості навчально-пізнавальної та професійної мотивації курсантів щодо вивчення англійської мови вступає у протиріччя з високими вимогами до якості навчання у військовому виші та до рівня сформованості професійної компетентності з огляду на надзвичайно високий вплив мотивації на успішність процесу навчання та становлення курсанта як майбутнього офіцера, як було проаналізовано й доведено вище. Це ставить перед кафедрою авіаційної мови нагальну проблему пошуку ефективних шляхів розв'язання цього протиріччя шляхом визначення оптимальних педагогічних умов, які б були спрямовані на сприяння формуванню та розвитку мотиваційної складової у навчально-виховному процесі.

В. М. Клачко вказує, що формування оптимальної структури навчальних мотивів можливе за умови реалізації у навчальному процесі таких принципів [3, с. 11]: професіоналізації навчання,

проблемності змісту, форм і методів навчання; творчого характеру навчально-пізнавальної діяльності, діалогічності навчання. Вважаємо за доцільне розширити це коло принципом індивідуалізації навчання на основі особистісного підходу; принципом кооперації та співпраці курсанта й викладача на основі партнерства як суб'єктів навчального процесу з перенесенням акценту на домінуючу центральну роль курсанта; принципам варіативності змісту та форм навчального матеріалу з розширенням частки ТЗН та інформаційно-комунікативних технологій. Забезпечення реалізації таких принципів вбачається через впровадження у навчальний процес наступних педагогічних умов.

Проблемне навчання як засіб формування й розвитку пізнавальної та навчально-професійної мотивації

Проблемність навчання – це основний стимул, який впливає на формування професійно-пізнавальної потреби на всіх етапах навчання та мотивів як інструменту забезпечення цих потреб.

Основу проблемного навчання складають завдання проблемного характеру, які передбачають перехід від навчальних цілей до професійної діяльності. Творче оволодіння знаннями, уміннями, навичками та розвиток пізнавальних здібностей відбуваються через вирішення професійно-орієнтованої проблеми. Шляхом виконання завдань такого типу відбувається усвідомлення як практичної значущості набутих теоретичних знань, так і прикладного застосування вмінь та навичок, які формуються й вдосконалюються на їх основі. Американський психолог Д. Брунер стверджує, що інтерес до матеріалу, який вивчається, є кращим стимулом до навчання, і саме реалістична проблема професійного характеру здатна пробудити потребу й сформувати мотив до її вирішення. Розвиток мотиваційної складової посилюється за рахунок забезпечення суб'єктної позиції курсантів у навчально-виховному процесі, усвідомлення ними особистісного змісту знань, дій, творчої діяльності.

В основі проблемного навчання лежать закономірності проблемної ситуації та дослідницький принцип теорії пізнання, що спонукає до пошуку самостійних рішень, процесу осмисленого та зваженого прийняття рішень, спрямованих на досягнення необхідного результату. Проблема задача має бути подана у певному контексті. Вона включає механізми пам'яті, зіставлення контекстів минулого і теперішнього досвідів, оцінку ситуації, творення нових смислів, необхідних для її розв'язування, а також критичний механізм самооцінки, тобто формулювання власних критеріїв і висновків. У процесі спільної навчальної діяльності відбувається розвиток діалогічної форми мислення кожного партнера, формування рефлексивних механізмів мислення: крім власної позиції, яка розкривається при висуненні гіпотези та її реалізації, відбувається оцінка гіпотези партнера, виховується повага та толерантність до партнерської точки зору. Спільний пошук є запорукою поступального руху до істини. Основою такої взаємодії має бути власний досвід курсанта, набутий у процесі професійної підготовки.

Застосування проблемного навчання сприяє вирішенню широкого спектру загально-педагогічних цілей, зокрема – формуванню та розвитку пізнавально-професійних мотивів за рахунок реалістично-професійного характеру самої проблеми та наявності певної самостійності у виборі шляхів її рішення з усвідомленням власної відповідальності за результат. Відбувається трансформація навчально-пізнавальних мотивів у професійні, що, як наслідок, має неабиякий вплив на формування професійної компетентності курсанта.

Розвиток мотиваційної складової навчально-виховного процесу засобами активних методів навчання

Першочергове завдання педагога вищого навчального закладу – допомогти студенту усвідомити значущість особистого внеску у процес власної освіти та привити розуміння принципу активного навчання, сутністю якого є перенесення акценту з домінуючої ролі викладача як джерела знань на студента як активного здобувача знань (*learner-centredness*).

Аналізуючи різні визначення, можна дійти висновку, що активні методи навчання – це шляхи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які спонукають їх до активної розумової та практичної діяльності в процесі оволодіння матеріалом, коли активним є не тільки викладач, але й студенти [2]. Завдання викладача – не викладання готових знань та контроль за їх відтворенням, а самостійне оволодіння курсантами знань у процесі активної пізнавальної діяльності. В основі активних методів лежить діалог, як між викладачем і тими, хто навчається, так і між самими курсантами.

Ролі викладача і студента у тандемі 'суб'єкт – об'єкт навчального процесу' діаметрально змінюються: 1) викладач виконує функції модератора навчального процесу та допомагає

курсанту здійснювати процес набуття знань (*facilitator*); 2) курсант перестає бути пасивним реципієнтом готового педагогічного знання і стає центральною фігурою у процесі здобуття знань (*active learner*). Застосовуючи на заняттях з англійської мови ряду активних методів навчання (із широкого спектру існуючих у сучасній педагогіці), педагог надає курсанту змогу усвідомити суть, значущість, дієвість та ефективність самого принципу активного навчання; повірити у власні здібності до творчого переосмислення інформації, від найпростіших (як-то участь у рольових іграх, продукування ідей та думок під час мозкового штурму тощо) до завдань, які вимагають більшого ступеня самостійності, відповідальності, творчості, поглибленого пошуку та обробки інформації (робота над кейсом, проектом). Набуття таких навичок – це і є той неоціненний інструментарій, який надасть змогу майбутньому фахівцю здійснювати процес інформальної освіти упродовж життя, самостійно опановувати нові знання шляхом пошуку, аналізу й творчого переосмислення нової інформації, професійно розвиватися та йти у ногу із часом, адже важливою характеристикою військового фахівця є його компетентність та здатність до самостійного опанування новими науково-технічними знаннями в умовах високих темпів продукування нових технологій у сучасному світі.

Філософський концепт принципу активного навчання та сама сутність активних методів імпліцитно формує у курсанта усвідомлення вагомості особистого внеску у процес набуття знань та вмінь, значущості самоосвіти в цілому та самостійної роботи як її невід'ємного компонента. Широкий арсенал активних методів та різноманітність форм навчальної роботи, які ці методи передбачають та задіють, зароджують внутрішню мотивацію до процесу навчання, формують та розвивають навчально-пізнавальні мотиви.

Активні методи навчання не тільки сприяють глибокому й усвідомленому засвоєнню теоретичних знань та напрацюванню практичних навичок, а й значною мірою розвивають комунікативні навички, такі як критичне мислення, креативність, адаптивність, вміння працювати у команді, самостійність, відповідальність, навички публічного виступу, аргументування власної точки зору тощо. Отже, активні методи навчання мають суттєвий потенціал для досягнення не тільки навчальної і виховної функції освітнього процесу, а й всіляко сприяють підвищенню мотиваційної складової.

Технічні засоби навчання як мотиваційний інструмент

Використання сучасних технічних засобів, різноманітність форм та видів пізнавальної діяльності, ігрові елементи також справляють неабиякий позитивний вплив на мотиваційну сферу навчання.

Технічні засоби здатні перетворити процес навчання на захоплюючий процес, зробити навчальний процес більш цікавим й ефективним, підсилюючи наочність та підвищуючи активність студентів на заняттях з іноземної мови. Демонстрація навчальних фільмів на початку вивчення теми, або ж у якості презентації певного навчального матеріалу під час практичного заняття підвищує емоційний ефект сприйняття нового матеріалу, а демонстрація навчального фільму наприкінці вивчення теми сприяє консолідації засвоєного матеріалу та створює підґрунтя для організації бесіди, обговорення, дискусії, дебатів тощо. Комп'ютер, відеопроєктор, електронний підручник надають змогу розширювати засоби наочності та, як наслідок, значно урізноманітнити дидактичні прийоми. Окрім цілком очевидних навчально-дидактичних цілей, фрагмент фільму, демонстрація слайдів або аудіозапис здатні змінити емоційний клімат на занятті, розбарвити монотонний перебіг заняття, урізноманітнити види робіт, підтримувати увагу та зацікавленість аудиторії.

На особливу увагу заслуговує ресурс дистанційного навчання як такий, що відповідає принципу особистісно-орієнтованого підходу й надає змогу курсанту опрацьовувати матеріал у тому темпі та у тих часових рамках, які відповідають його власному ритму життя й типу особистості, оптимізувати власний тайм-менеджмент, акцентувати свою увагу саме на тих завданнях, які він особисто визначає як найдоцільніші та найцікавіші.

Особистість та педагогічна майстерність викладача як фактор формування позитивної мотивації

Досліджуючи чинники, що впливають на мотиваційну сферу навчання, слід згадати значення власне викладача у цьому процесі. Спрямованість його дій визначається прагненням і життєвою необхідністю підвищити рівень мотивації навчання тих, хто навчається: від негативного і нейтрального до позитивного, усвідомленого, відповідального, дієвого.

Педагогічна наука та практика підтверджують, що мотивація до навчальної діяльності напряму залежить від професійності педагога, його моральності, такту, поведінки, характеру, здатності викликати в учнях пізнавальний інтерес і відповідну активність.

О.Л. Біган, вивчаючи проблему мотивації вивчення іноземної мови, також вказує, що "велику роль у формуванні позитивного ставлення до предмету може відігравати сам викладач" [1, с. 17]. Якщо стосунки між викладачем та кожним окремим студентом доброзичливі, довірливі, передбачають взаємодопомогу, то позитивне ставлення до викладача переноситься на предмет. Якщо викладач "постійно демонструє відданість своїй справі, впевненість в успіху, віру в культурно-пізнавальну цінність предмета, це відразу передається студентам і стає джерелом мотивації навчання" [1, с. 17].

Любов викладача до свого предмету та його глибокі знання є важливими чинниками підвищення ефективності роботи на заняттях з іноземної мови. Слід наголосити, що важливе значення має не тільки володіння викладачем мовою та знання предмету, а й уміння пов'язати майбутню професію студентів з іноземною мовою, якомога ширше застосовувати завдання й матеріали професійно-орієнтованого змісту.

Активність курсанта на заняттях не повинна залишатися без уваги викладача. Форми відзначення можуть бути різними: усне або письмове схвалення, позитивні оцінки, посмішка, міміка. Значна частина студентів вважає, що схвалювальне доброзичливе ставлення з боку викладача сприяє формуванню мотивації до вивчення іноземної мови. Водночас слід зауважити, що відзначення пасивності студентів на заняттях за допомогою зауваження чи осуду, авторитарний, або, навпаки, надто ліберальний стиль педагогічної діяльності викладача, порівняння успіхів або невдач інших курсантів у групі не сприяють формуванню позитивної мотивації до вивчення іноземної мови.

Для встановлення педагогічного контакту з аудиторією, створення умов живого спілкування під час заняття з утриманням зацікавленості курсантів, їх уваги та активної участі викладач має широкий інструментарій прийомів та засобів: розповідь про щось цікаве, захоплююче; епізод з власного досвіду викладача; запитання чи інформація, близько пов'язані з інтересами учнів; запитання на встановлення схожості і відмінності, на встановлення причинно-наслідкових зв'язків; неочікувані, провокуючі запитання тощо; оригінальний, незвичайний початок, що викликає увагу аудиторії; завдання на вибір і порівняння варіантів, зіткнення точок зору; незвичайні, фантастичні ситуації; театралізація, ефектна цитата, комплімент тощо; прийоми змагання, конкурсів, вікторин для подолання одноманітності у навчанні; індивідуалізація завдань із можливістю їх самостійного вибору ними, хто навчається; цікаві і нестандартні форми завершення заняття або його частини тощо.

Створення позитивного емоційного клімату як на заняттях, так і у позааудиторному спілкуванні з курсантами, атмосфери співпраці та партнерства, доброзичливості, довіри, толерантності, поваги до курсанта, щирої зацікавленості його точкою зору, наряду із застосуванням викладачем вищезазначених прийомів та засобів створення атмосфери зацікавленості до предмету взагалі й до матеріалу заняття зокрема відіграють значущу роль у формуванні позитивної внутрішньої навчально-пізнавальної та професійної мотивації, яка, в свою чергу, є надважливим чинником успішності та якості навчання й процесу формування професійної компетентності майбутнього офіцера.

References

1. Bigan O.L. Some aspects of motivation to learn a foreign language / Bigan O.L. // *Modelling foreign language activities in the context of intercultural communication: intercollegiate scientific-practical seminar, 21-22 June 2007: articles.* – Lugansk, 2007. – p.13-17 [published in Ukrainian language]
2. Vakhrusheva T.Y. Theoretic aspects of active learning methods [electronic resource] / Vakhrusheva T.Y. // *National Pharmaceutical University – 2008. - #3 – p.46-49.* – access mode: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/2008-03/08vtyaml.pdf> [published in Ukrainian language]
3. Klachko V.M. Developing cadets' motivation at higher military institutions: PhD thesis abstract: 20.02.2002 / Klachko V.M. – Khmelnytsky, 1999. – 18 pages. [published in Ukrainian language]
4. Podlasy I.P. Pedagogy. Updated course: [textbook for pedagogic university students in 2 volumes] / Podlasy I.P. – Moscow, Humanitarian publishing house VLADOS, 1999. – Vol.1: Basic Principles. The educational process, - 576 pages. [published in Russian language]

ENVIRONMENTAL EDUCATION AND EDUCATION IN THE PROCESS OF TEACHING PHYSICS**Yskak A.K.***Master's student of Kyzylorda University named after Korkyt Ata***ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ МЕН БІЛІМ БЕРУ****Ысқақ А.Қ.***Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің магистранты***Abstract**

The article will focus on the environmental nature of the set of methods and techniques used in the education of schoolchildren. The most severe environmental crisis that has affected our planet has made significant adjustments to the relations of Man and nature, forced to rethink all the achievements of world civilization. Since the sixties of the twentieth century, when for the first time the problem of the destruction of all life associated with industrial activity was acute before humanity, a new science began to take shape – ecology, and as a result of this emergence, ecological culture arose. In connection with the global environmental crisis, it is important to find out what relations between man and nature can be considered harmonious, how human activities affect the environment, and note why ecological culture and environmental education are so important today. It is important to note how the level of environmental education is related to the situation in the world, what correlational relationships it consists of with the global environmental crisis. As a result, it should be shown that the level of environmental culture is directly proportional to the environmental situation in the world, directly related to environmental education. Among the many problems, a special place is occupied by the deepening and expansion of comprehensive environmental knowledge of high school students. Environmental Education acts as a complex pedagogical process. Knowledge of the basics of ecology is an important component of the ecological culture that develops among students. The currently established system of extracurricular and extracurricular education and upbringing includes a large amount of environmental knowledge, skills and abilities that implement the requirements in the direction of growth and development of environmental culture. Now life sets before teachers the task of developing the personality of the child, student as a continuous process. The problem of the individual development of the student, as a single, holistic process, can be realized when the teacher has a clear vision of the main directions of the development of environmental culture. Environmental education and upbringing is possible only if the content of academic disciplines contributes to a single ecological orientation.

Аңдатпа

Мақалада мектеп оқушыларына білім беру барысында қолданылатын әдіс-тәсілдер жиынтығының экологиялық сипаты сөз болады. Біздің планетамызға әсер еткен ең ауыр экологиялық дағдарыс адам мен табиғат қатынастарына айтарлықтай түзетулер енгізді, әлемдік өркениеттің барлық жетістіктерін қайта қарастыруға мәжбүр етті. XX ғасырдың алпысыншы жылдарынан бастап, өнеркәсіптік қызметке байланысты бүкіл тіршілікті жою мәселесі адамзат алдында алғаш рет өткір болған кезде, жаңа ғылым – экология қалыптаса бастады және осы пайда болуының нәтижесінде экологиялық мәдениет пайда болды. Жаһандық экологиялық дағдарысқа байланысты адам мен табиғаттың қандай қатынастарын үйлесімді деп санауға болатындығын, адамның іс-әрекеті қоршаған ортаға қалай әсер ететінін анықтап, экологиялық мәдениет пен экологиялық тәрбиенің қазіргі кезде неге соншалықты маңызды екенін атап өткен жөн. Экологиялық білім деңгейі әлемдегі жағдаймен қалай байланысты екенін, оның жаһандық экологиялық дағдарыспен қандай корреляциялық қатынастардан тұратынын атап өту маңызды. Нәтижесінде экологиялық мәдениеттің деңгейі әлемдегі экологиялық жағдайға тікелей пропорционалды, экологиялық тәрбиеге тікелей байланысты екенін көрсету керек. Көптеген мәселелердің ішінде орта мектеп оқушыларының кешенді экологиялық білімдерін тереңдету және кеңейту ерекше орын алады.

Экологиялық білім күрделі педагогикалық процесс ретінде әрекет етеді. Экология негіздерін білу-оқушылар арасында дамытын экологиялық мәдениеттің маңызды құрамдас бөлігі. Қазіргі уақытта қалыптасқан мектептен тыс және мектептен тыс білім беру және тәрбиелеу жүйесі экологиялық мәдениеттің өсуі мен дамуы бағытында талаптарды іске асыратын экологиялық білімнің, іскерліктер мен дағдылардың үлкен көлемін қамтиды. Қазір өмір мұғалімдердің алдына баланың, оқушының жеке басын үздіксіз процесс ретінде дамыту міндетін қояды. Оқушының жеке даму проблемасы, біртұтас, біртұтас процесс ретінде, мұғалім экологиялық мәдениетті дамытудың негізгі бағыттары туралы нақты көрініске ие болған кезде жүзеге асырылуы мүмкін. Экологиялық білім мен тәрбие тек оқу пәндерінің мазмұны экологиялық біртұтас бағдарларға ықпал еткен жағдайда ғана мүмкін болады.

Keywords: ecology, physics, environmental education, problems of ecology, teaching physics, technological revolution, scientific experiments

Кілт сөздер: экология, физика, экологиялық білім, экология мәселелері, физиканы оқыту, технологиялық революция, ғылыми эксперименттер

"Экология" сөзі және оның туындылары біздің күнделікті сөздігімізге мықтап енген. Әдетте "экологиялық тәрбие" деп табиғатқа деген сүйіспеншілікті, белгілі бір қоғамда қабылданған мінез-құлық ережелерін тәрбиелеу түсініледі.

Мектептегі физика курсының экологиялық аспектісі, негізінен, оқушыларға экожүйеге минималды теріс әсер етудің техникалық және технологиялық негіздерін хабарлау.

Экологиялық таза энергия көздері (өзендер, жел, күн радиациясы, теңіз толқындары, геотермалдық көздер және т.б.), сондай-ақ тұйық өндірістік циклдар туралы түсінік үлкен маңызға ие.

Физика курсына оқушыларды экологиялық тұрғыдан қалыптастыруға болады бағытталған инженерлік-конструкторлық стратегиялар энергия үнемдейтін өнертабыстар (қозғалтқыштардың тиімділігін арттыру, қайталама ресурстарды пайдалану, технологиялық процестердегі шикізат пен энергия шығындарын азайту және т.б.).

Қорғаныс-апаттық мәселелерге (бетон саркофагтар мен болат қабықшалар, ядролық қалдықтарға арналған контейнерлер), сондай-ақ тазарту құрылыстарына (электр сүзгілері, инерциялық сүзгілер, аэрозоль сүзгілері, мата сүзгілері, адсорбциялық сүзгілер, диффузиялық мембраналар және т.б.) ерекше назар аудару қажет.

Экология мәселелерін барлық ғылыми пәндерде қарастырып, "табиғат–қоғам–адам" жүйесін талдап, осы жүйе элементтерінің өзара әрекеттесуін үйлестіру жолдарын көрсету қажет.

Мәселен, мысалы, биологиялық ғылымдар, ең алдымен, биосферадағы қатынастардың тірі және жүйелік сипатын ұйымдастыру деңгейлері, география — табиғат әлемінің тұтастығы, химия — табиғи ортаның ластануы, физика — табиғатпен энергетикалық өзара әрекеттесу туралы идеяларды қалыптастырады.

Экологиялық проблемалардың кешенді және интегралды сипаты оларды орта мектеп оқушыларының алдында толық ашуға мүмкіндік бермейді. Дегенмен, физика курсының бағдарламалық материалының мазмұны оқушыларды қазіргі экологиялық дағдарыстың физика-техникалық аспектісін және оны жеңу жолдарын ашатын бірқатар идеялармен таныстыруға мүмкіндік береді. Бұл мыналарға байланысты:

- физика жалпы табиғатты дұрыс, диалектикалық-материалистік түсінудің негізінде жатқан табиғаттың ең жалпы және іргелі заңдылықтарын зерттейді. Бұл физиканы оқыту процесінде студенттерге табиғатта болып жатқан құбылыстар мен процестердің әртүрлілігін, өзара байланысын, өзара тәуелділігі мен тұтастығын дәйекті түрде ашуға мүмкіндік береді;

- физика-қазіргі ғылыми-техникалық революцияның өзегі; оның жетістіктері қазіргі заманғы технологиялардың негізінде жатыр. Бұл студенттерге адамның табиғатқа әсер ету ауқымының артып келе жатқанын және қоршаған ортаны ластанудан қорғаудың заманауи мәселелерін шешуге мүмкіндік береді;

- физика қазіргі уақытта табиғат туралы ғылымдарды басқарады; олардың барлығы оның терминологиясын, аспаптары мен зерттеу әдістерін қолданады. Сондықтан физиканы оқыту

кезінде оқушыларды табиғат пен оны қорғаудың заманауи әдістерімен таныстыруға, алған білімдерін жаратылыстану-математикалық циклдің басқа пәндері бойынша сабақтарда қорытындылауға мүмкіндік бар.

Мектептегі физика курсының маңызды міндеттерінің бірі-оқушылардың табиғат құбылыстары мен процестеріне ғылыми көзқарасын дамыту, олардың ғылыми эксперимент жүргізу дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру. Бұл оқушылардың бойында қолда бар физика-экологиялық міндеттерді зерделеу және шешу үшін маңызды дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Әрі қарай, мен физика курсын оқып-үйрену кезінде қарастыруға болатын экологиялық сұрақтары бар кестенің үзіндісін ұсынғым келеді:

Тақырып	Экологияға қатысты мәселелер
Физикалық құбылыстар	Табиғаттағы және өнеркәсіптік өндірістегі зат айналымы
Физика және технология	Қалдықсыз өндіріс мәселесі, қалдықтарды жою мәселесі, экономикалық қызметтің қоршаған ортаға әсері, табиғат пен адамзат қоғамының байланысы
Молекулалар. Диффузия.	Диффузия және конвекция арқылы өнеркәсіптік кәсіпорындар шығаратын зиянды заттардың таралуы. Минералды тыңайтқыштар мен гербицидтерді дұрыс сақтамау және қолдану қаупі. Қоршаған ортаның жай-күйін бақылау. Су қоймасының бетіндегі мұнай пленкасының газдардың диффузиялық процестеріне әсері.
Заттың күйлері	Табиғаттағы су айналымы. Атмосфераның әртүрлі қоспалармен ластануы және оның салдары.
Өзендер мен жел энергиясы	Қалдықсыз және жаңартылатын энергия көздерін пайдалану перспективасы. Өзендер мен желдің энергиясын ұтымды пайдалану. Адамзат өркениетінің прогресінің энергияны тұтынумен байланысы.
Газ бен сұйықтықтың қысымы	Біртұтас әлемдік ауа және су мұхиттары. Желдер мен ағындар. Ауа және су жолдарының ластануын тасымалдау
Архимедтің күші. Денелердің жүзу шарттары	Суды үнемдеу қажеттілігі. Су айдындарының бетінде мұнай пленкасының пайда болуы және оның жойылуы. Өзендердегі ағаш қорытпасының экологиялық аспектілері.
Жұмыс және қуат	Әр түрлі механизмдердің тиімділігі және экологиялық қауіпсіздігі (салыстырмалы талдау)
Булану және конденсация	Қышқыл жаңбырдың пайда болуы. Атмосферада фреон мен аммиактың Жердегі тіршілікке жиналу қаупі.
Жылу қозғалтқыштары.	Ішкі жану қозғалтқышы. бу турбинасы. Қоршаған ортаның атмосфералық шығарындылармен және ағынды сулармен ластануы. Қышқыл жаңбыр. Су қоймаларының, өсімдіктердің жойылуы, сәулет құрылыстарының бұзылуы, металдардың коррозиясы. Зиянды шығарындыларды азайту шаралары. Пайдаланылған газды бақылау. Жылу қозғалтқыштарын экологиялық жағдайға әсер ету бойынша салыстыру. Табиғатты қорғау мақсатында жылу қозғалтқыштарын жетілдіру.

Мен өз жұмысымда экологиялық білім беру мен тәрбиелеудің мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асыру үшін келесі жұмыс түрлерін қолданамын:

- экологиялық конференция;
- экологиялық проблемалармен мәселелерді шешу;
- экологиялық семинар.

1. Экологиялық конференция.

8-сыныпта "жылу қозғалтқыштары. Жылу қозғалтқыштарының тиімділігі" тақырыбында конференция өткізуге болады:

"Жылу машиналары жұмысының қоршаған ортаға әсері"

Мұндай конференцияның басты тақырыбы-баламалы энергия көздерін іздеу мәселесі.

Конференция жоспары:

1.Жылу машиналарын құру тарихы.

2.Ресейдегі теміржол көлігінің дамуы.

3.Өнеркәсіпте жылу машиналарын қолдану.

4.Тепловоздар мен электровоздардың салыстырмалы сипаттамасы.

5.Жылу машиналарын пайдалану кезінде қоршаған ортаның ластануы.

6.Жылу машиналарының жану өнімдерінен қоршаған ортаны қорғау әдістерін дамыту.

7.Жаңа баламалы энергия көздерін құру:

а) күн батареялары және оларды қолдану;

б) электромобильдер;

в) толқындардың энергиясы;

г) баламалы энергия көздерінің басқа түрлері.

2. Экологиялық проблемалармен мәселелерді шешу (7-11 сынып)

"Жылдамдық. Жол. Уақыт" тақырыбы

1.Қара шапшаң ұя салатын жерден аң аулау аймағына және кері қарай 160 км/сағ жылдамдықпен ұшады, егер ұшу жолында 40 км/сағ жел соғып тұрса, ол ұшуға қанша уақыт жұмсайды? Свифт қозғалысының "нүктелері" арасындағы қашықтық 600 км құрайды.

2.Қай жануар ең үлкен жылдамдықты дамытады? Тірі тіршілік иелерінің ең жылдамы-кальмар. Жыртқыштардан қашып, ол Судан 750 км/сағ жылдамдықпен ұшады.

"Механикалық жұмыс және қуат" тақырыбы

1.Салмағы 250 кг штанганы 4 м биіктікке итерген ауыр атлет жасаған жұмысты есептеңіз, егер көтеру уақыты 0,5 с болса, ол дамыған қуатты анықтаңыз.

2.Салмағы 3 Н болатын көгершін 20 с ішінде 100 м биіктікке жетеді.

Тақырыбы "кинетикалық және потенциалдық энергия. Энергияны сақтау Заңы. Механикалық жұмыс, қуат"

1.Салмағы 300 кг алып кальмар Судан 5 м биіктікке көтеріліп, мұхит деңгейіне қатысты қандай потенциалдық энергияға ие? Судағы физикалық дененің мінез-құлқының ерекшеліктері қандай?

2.Пілдер туралы не білесіз? Салмағы 4,5 т болатын 40 км/сағ жылдамдықпен жүгіретін африкалық піл қандай энергияға ие?

Тақырыбы "Электр тогы. Джоуль–Ленц Заңы"

1.Электр желілерінің сымдарына дымқыл қардың жабысуы олардың үзілуіне әкелуі мүмкін, бұл өмірге қауіп төндіреді. Жабысқан қардан тез арылуға бола ма?

"Жұмыс және ток күші" тақырыбы

1.Мұз кезінде пайда болған теміржол магистралінің электр сымдарынан мұзды кетіру үшін сым арқылы 450 А ток өткізілді, $t=0$ °С температурада минутына қанша мұз еріді? Желідегі кернеу 600 В. сымды тазалаудың берілген әдісінің тиімділігі 50% құрайды.

"Жылу беру түрлері" тақырыбы

1.Зауыт цехында әрдайым таза ауа болуы керек. Сорғыш желдеткішті қайда орнату керек: еденге немесе төбеге жақын, егер цехта су буы, хлор, аммиак жиналуы мүмкін болса? Терезелердің сыртында суық және жаңбыр жауып тұрса, терезелерді ашудың мағынасы бар ма?

"Электр энергиясын өндіру және беру" тақырыбы

1.Неліктен жел және күн электр станциялары біздің энергетикада әлі кең таралмады? Экологиялық жағымсыз факторлар гидроэлектростанцияларға тән бе?

"Электромагниттік сәулелену спектрі" тақырыбы

1.Теледидардан ауа-райы туралы ақпаратты хабарлау кезінде экранда кейде жер шары мен оның фонында циклон бұлты көрсетіледі. Метеорологтар мұндай суретті қалай алады?

3.Экологиялық семинарлар.

Нақты тақырыптарды зерделеу кезінде мен студенттерге қысқа мерзімді тақырыптық семинарлар өткізуді ұсынамын.

1. Семинар тақырыбы: "Органикалық отын. Тауарлық-материалдық қорлардың сарқылу мәселелері және атмосфераның ластануы".8 сынып.

2. Семинар тақырыбы: "Шу және адам" 9 сынып.

3. "Күн радиациясы" семинарының тақырыбы 9-сынып.

4. "Компьютер және адам" семинарының тақырыбы 10 сынып.

List of literature

1. A.D.Dmitriev Ecology and human health Cheboksary Chuvash Book Publishing House 1999 [Опубликовано на русском языке]

2. A.V. Peryshkin *Physics. 7,8,9 class: textbook for general educational institutions. M.: Enlightenment, 2011. [Опубликовано на русском языке]*
3. E.A.Turdikulov *Environmental education and education of students in the process of teaching physics. Moscow "Enlightenment" 1988 [Опубликовано на русском языке]*
4. G.A.Fadeeva *Physics and Ecology grades 7-11 "Teacher" Publishing house, Volgograd. [Опубликовано на русском языке]*

Philological sciences

METHODS OF TEACHING SPEAKING IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS

Suyarova M.E.

Senior teacher of the Karshi University of Economics and Pedagogy

Abstract

This article outlines effective methods of teaching speaking in foreign language classes, their stages and components. It also focuses on the problem of effective teaching a foreign language is still acute, since at the present time the main goal of teaching English is to form a student's set of abilities for foreign language communication at the intercultural level.

Keywords: *verbal or non-verbal action, Dialogic form, Monologic form, domestic methodology, approach;*

When the process of learning a foreign language takes place at the initial level, students already then want to learn how to conduct a full-fledged conversation, describe something or even tell (for example, a monologue) what he saw in the picture / video / in life. That is, children have a need to express their thoughts using the means of the language being studied. However, such a set of skills does not immediately appear even in the native language, and even more so it cannot arise when learning a foreign language, in particular, at the initial stage of education. Even the minimum vocabulary that elementary school students learn at first, already allows them to feel that communication is taking place, which positively affects the student's motivation, which has a positive effect on the process of mastering a foreign language. [1:35].

Any verbal or non-verbal action is prompted by a motive or motives: to tell something, ask a question or answer it, give a notebook, close a window, wet a rag, etc. Experts insist that students speak in communicative situations only in a foreign language. Therefore, it is important to artificially place students in such stimulating situations. Of course, when a teacher's content base is being developed, it comes to the need for interesting and informative material that will influence students in such a way as to teach them to speak a foreign language, and this is one of the main tasks of teaching a foreign language, a valuable practical skill. [2:187].

The purpose of teaching speaking in an English lesson is the formation of such speech skills that would allow students to use them at the level of generally accepted everyday communication. It is necessary to begin to form the following communication skills in schoolchildren in order to achieve the goal:

1. Dialogic form.

➤ be able to conduct etiquette dialogues in typical situations of everyday and intercultural communication;

➤ be able to conduct a dialogue-questioning (request information and respond to it);

➤ be able to conduct a dialogue-incitement to action

2. Monologic form - possession of the main communicative types of speech:

✓ description

✓ story

✓ characteristics (characters)" [3: 24].

Speaking is one of the options for expressing thoughts by various means of language, i.e. the process of transforming thought into expression. The formulation of statements goes through four basic stages:

❖ words are selected first;

❖ further, the utterance model is overgrown with keywords;

❖ then the message is drawn up in accordance with the norms and grammatical rules of the language;

❖ at the end the statement is realized [4: 112]

Teaching speaking involves the development of students' skills in both dialogic and monologic forms of speech. There are many differences between dialogue and monologue, but both forms of speech are important for students to master, because. They are related but not interchangeable.

Distinctive Characteristics of Dialogue and Monologue:

Dialogue – question-answer form continuous two or more participants the idea of the process is always clear and does not need deployment speech is incomplete, expressed by phraseological units and colloquial vocabulary, use templates, a brief reflection on the subsequent replicas.

Monologue – statement, utterance, one narrator, the thought of one person, often unknown the rest, literary vocabulary, logical completion, lengthy preparation for statement.

In the modern domestic methodology of teaching English, E. N. Solovova identifies two ways of developing skills in both dialogic and monologic forms of speech:

- *top to bottom;*
- *from bottom to top.*

The first way is based on reading the text and further work on it. The text in this case is a visual support, facilitating the teacher's task. In the second way, there is no reliance on the text, the necessary skills are developed, starting from the problem and the topic of the issues brought up for discussion, already familiar vocabulary, grammar and speech structures.

Based on the first path, 3 stages of the formation of speaking skills can be distinguished:

- *pre-text, where students compose mini-monologues, commenting, for example, on headlines or getting to know new in words, they work out in chorus the speech cues of a typical dialogue;*
- *text stage, i.e. direct work with text or acting out educational dialogues, drawing up dialogues according to the model;*
- *post-text, where the installation of logical and semantic speech connections, analysis of the means of expression used, speech techniques, ways of argumentation.*

The first way of developing speaking skills has many advantages. The text itself fully reflects the speech situation, the teacher can only modify the speech statements of students generated on the basis of the text. Moreover, correctly selected texts have a high degree of information content, thereby predetermining the content value of students' speech utterances. In addition, authentic texts of various genres provide a good linguistic and speech support, a model for imitation, a basis for making up one's own speech statements according to the model.

As for the second way, the formation of speaking skills in younger students goes through the following stages:

- ✓ *initial or repeated acquaintance with words, working out at the level of words and phrases;*
- ✓ *word processing at the sentence level;*
- ✓ *work at the level of super phrasal unity [5:43].*

The second approach is based on the assumption that the gradual assimilation of the structure of the language ultimately leads to the fact that the student can independently participate in any kind of verbal communication [6:96].

The third approach - when performing this type of exercise, control is not carried out by the teacher. At this stage, students should be completely free to use the language and language tools. They have the ability to completely personalize the language so students can experiment. They may include more complex utterance structures, reusing previously studied material [7: 9].

In our opinion, the second approach to teaching younger children to speak in English is the most universal, convenient and understandable, why in our study we will use it, because at the first stage of training, the study and memorization of new key words or their repetition on the basis of the proposed audio and video materials under the full control of the teacher takes place, then at the second stage a series of exercises with supposed selective control by the teacher, and the last final stage is the independent performance of the exercise. It is aimed at determining the skills and abilities acquired during the previous stages. It is worth paying attention to the fact that the current time encourages teachers to focus on teaching a dialogic form of communication, since today we are talking about preparing students for intercultural communication, where the skills of dialogical communication are much stronger [8:166].

While teaching any subject, the teacher may encounter such a phenomenon as "the silence of the students." This is a problem that arises due to difficulties in the very process of learning to speak. [9:21] Difficulties may be related to:

- *misunderstanding of the communicative speech task;*
- *lack of language and speech means of expression of thought;*
- *inability to use the methods of description and reasoning;*
- *inability to see the logical connection in the construction dialogue/ monologue;*

➤ inability to correctly construct a dialogic / monologic utterance from the beginning to the denouement;

➤ the lack of practice of speaking during the holidays;

➤ the inability to prolong the conversation in a foreign language for as long as necessary.

To cope with such problems that arise when learning to speak a foreign language, it is necessary to operate with several types of exercises. Both of these types are simultaneously correlated in the teacher's work. All of the above training exercises should:

➤ be of a training nature (meaning the repetition of typical tasks);

➤ be educational in nature and prevent speech errors;

➤ be designed to work out any one language phenomenon;

➤ ensure the production of a minimum unit of speech;

➤ provide students with information that may become their real need or learning task;

➤ stimulate the production of coherent speech based on their life experience and knowledge;

➤ stimulate the expression of one's attitude to some event;

➤ create situations for verbal communication.

To consolidate language formulas and phenomena in the student's memory, it is necessary to use a variety of non-standard teaching methods. More sound and auditory images should be created, they help to keep students' attention and maintain them. Therefore, more and more people prefer to use active teaching methods in the classroom. Ways to enhance the speech activity of students should apply according to the age of the students. Play is still a key activity at this age. It is during the learning game that students are given the opportunity to constantly practice communication in a foreign language.

In the game, questions constantly arise, the solution of which stimulates and sharpens the student's mental activity. As a rule, at such moments, younger students do not think about the language in which this game will be played and the solution of questions in this game. Moreover, everything in the game are equal. That is why even a student lagging behind in language training can become the first in the game: quick wits and perseverance here are often more important criteria than knowledge of the subject itself. Gradually and gradually, the language material is assimilated, at the same time the student begins to realize that he can and knows how to speak a foreign language [10:418].

The problem of effective teaching a foreign language is still acute, since at the present time the main goal of teaching English is to form a student's set of abilities for foreign language communication at the intercultural level. And for the successful implementation of this goal in modern conditions, in addition to knowledge of teaching methods, teachers need to be in continuous search for methods of presenting material, improve their professional skills, replenishing work.

References

1. Матюхина М.В. Развитие личности и познавательных процессов в младшем школьном возрасте: учебное пособие. – Волгоград: Перемена, 2005. – 215 с.
2. Пассов Е.И., Кузовлева Н.Е. Урок иностранного языка. М.: Глосса–Пресс, 2010. – 640 с.
3. Апальков В. Г. Английский язык. Сборник примерных рабочих программ. Предметные линии учебников «Английский в фокусе». 2–11 классы: учеб. пособие для общеобразоват. организаций / В. Г. Апальков, Н. И. Быкова, М. Д. Поспелова. — 3-е изд. — М.: Просвещение, 2020. — 24 с.
4. Кочергина И.В. Применение ИКТ на уроке английского языка // Иностранные языки в школе. – 2010. – №4. С.67–74.
5. Соловова Е.Н. Новые тенденции в развитии глобальных реформ в области образования и подготовка учителя к новым задачам педагогической деятельности. – М.: МИОО, 2003. – 159 с.
6. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика. – М.: Академия, 2006. – 336 с.
7. Сысоев П.В. Учебные Интернет-ресурсы в системе подготовки учащихся // Иностранные языки в школе – 2008. – № 10. – С. 108-110.
8. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. Базовый курс. – М.: Академия, 2002. – С. 166-239 с
9. Комаров А.С. Обучение иностранному языку в лаборатории устной речи // Иностранные языки в школе. – 2002. – №4. – С.18– 23.
10. Филатов В.Н. Методика обучения иностранным языкам в начальной и средней общеобразовательной школе. – Ростов н/Д.: Феникс, 2008. –416 с.

Sociological sciences

DEVELOPMENT OF GASTRONOMIC TOURISM THROUGH THE PRISM OF THE PROGRAM OF INTERNATIONAL STANDARDS "SAFE TRAVELS"

Ziukina Sv.L.

*Senior Lecturer of the Department of Hotel and Restaurant Business
St. Petersburg State University of Economics*

Kirgizova A.V.

*3rd year student of the direction "Hotel business"
St. Petersburg State University of Economics*

РАЗВИТИЕ ГАСТРОНОМИЧЕСКОГО ТУРИЗМА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРОГРАММЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ «SAFE TRAVELS»

Зюкина С.Л.

*Ст. преподаватель кафедры гостиничного и ресторанного бизнеса
Санкт-Петербургский государственный экономический университет*

Киргизова А.В.

*Студентка 3 курса направления «Гостиничное дело»
Санкт-Петербургский государственный экономический университет*

Abstract

The article discusses some aspects of the development of domestic tourism. In particular, the development of gastronomic tourism: prospects, ways of developing gastronomic tourism, the creation of tourist routes and requirements in accordance with the international safety program Safe Travels (international standards) as the main program, taking into the account HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Points) for the HoReCa sector.

Аннотация

В статье рассматриваются некоторые аспекты развития внутреннего туризма. В частности, развитие гастрономического туризма: перспектива, способы развития гастрономического туризма, создание турмаршрутов и требования в соответствии с международной программой безопасности Safe Travels (международных стандартов) как главной программы, с учетом ХАССП (анализ рисков и критические контрольные точки) для сектора HoReCa.

Keywords: *domestic tourism, gastrotourism resources, travel safety, Safe Travels program, HACCP*

Ключевые слова: *внутренний туризм, ресурсы гостротуризма, безопасность путешествия, программа Safe Travels, ХАССП*

В настоящее время в России с развитием внутреннего туризма бурно развивается гастрономический туризм. В стратегии развития Ростуризма (теперь Минэкономразвитие) определено, что Россия — это мировой гастрономический бренд и необходимо обратить внимание на то, что:

- Россия-страна натуральных продуктов и гастрономической экзотики;*
- Используем локаворство и «органические продукты»;*
- Развиваем сегмент HoReCa, компании-производителей продуктов питания, напитков, общественных гастропространств, гастросувениры;*
- Развиваем посольства региональной кухни*
- Участие гастрономического туризма в других видах туризма (деловом, городском, семейном, креативном, событийном, культурном и т. д.);*
- Предполагается создание не менее 5 национальных туристических маршрутов и не менее 10 регионов-лидеров в данном виде туризма [1].*

Государство активно поддерживает проекты развития гастрономического туризма: в 2021 году - «Уральская кухня», в 2022 году-«Дальневосточная кухня», в 2023 году будет поддержана «Кавказская кухня», в 2024 году-«Фермерская еда и продукты», в 2025 году- «Лесная кухня и дикоросы России».

При поддержке Ростуризма, во Владивостоке 22-24 сентября 2022 года состоялся III Всероссийский Форум-фестиваль гастрономического туризма [2], где участники обсудили актуальные вопросы по профильной теме и подвели итоги I Конкурса по развитию гастрономического туризма в России, победители территории конкурса можно увидеть в Таблице 1.

Таблица 1

Лучшие локальные маршруты гастротуризма, отмеченные на всероссийском конкурсе проектов в сфере гастрономического туризма 2022

Название гастрономического тура/маршрута	Место проведения
«Алтайское раздолье»	Алтайский край
«Вкусы северной деревни»	Архангельская область
GastroBaikal	Республика Бурятия
«Легенды и вкусы Калмыкии»	Республика Калмыкия
«По Дону Гуляем!»	Ростовская область
«Винный Симпозион»	Ростовская область
«На Урале Есть!»	Пермский край
«Гурман-тур»	Липецкая область
«Ногинск-завораживающий»	Московская область
«По глубинке босиком»	Новгородская область
«Сказания о еде сибирской»	Новосибирская область
«Тайны и вкусы солнечной Хакасии»	Республика Хакасия

Развитие сегмента HoReCa представлено на портале 50 Best Tastes of Russia [3]. Проект основан на индивидуальных предпочтениях 500 российских экспертов: шеф-поваров, рестораторов, отельеров, инвесторов, гурманов, ресторанных критиков, технологов и специалистов самого широкого спектра предприятий в сфере общественного питания, производства и дистрибьюции продуктов питания, оборудования, товаров и услуг, сельского хозяйства, гастрономического туризма и сопутствующих сфер экономики. Результаты см. Таблица 2.

Таблица 2

ТОП-10 лучших объектов гастрономического туризма 2022 по версии 50 Best Tastes of Russia

№	Название объекта гастротуризма	Место проведения
1	Экопарк «Ясное поле»	Тульская область
2	WinePark	Ялта
3	Центр туризма «Абрау-Дюрсо»	Краснодарский край
4	«Коломенская пастила»	Московская область
5	Агротуристический комплекс «Богдарыня»	Владимирская область
6	Сыроварня La Fattoria Little Italy	Тверская область
7	Курорт «Красная поляна»	Сочи
8	Замок La Ferme de Reve	Подмосковье
9	«Горчиная поляна»	Тульская область
10	Арт-парк «Никола-Ленивец»	Калужская область

Для создания условий для производства и продвижения качественных и современных турпродуктов, повышения уровня компетенций кадров, создание системы управления и безопасности в гастрономическом туризме необходимо объединение всех структур, бизнес-ассоциаций, общественных объединений (на нашем примере – это Минсельхоз, Минпромторг, Минэкономразвитие, Минпросвещения, Минобрнауки, Минкульт, Роспатент, Роскачество, Региональные органы исполнительной власти (РОИВ), РСТ РФ (Российский союз туристической

Российской федерации), Ассоциация гостиниц, ФРиО (Федерация рестораторов и отельеров) и пр.).

Также появляется необходимость разработать/использовать/внедрять программы и стандарты, которые помогают развивать той или иной вид туризма, например, гастрономический туризм [4].

Рассмотрим одну из важных программ для развития внутреннего и въездного гастрономического туризма, который поможет повысить конкурентоспособность национального продукта, сформировать международный имидж России как страны, кухня которой входит в культурное наследие.

Понятийный аппарат

Safe Travels (ST). Что это значит, когда турист перед тем, как выбрать гастрономический турмаршрут, увидит марку *SafeTravels*?

Safe Travels – это знак качества, гарантирующий эпидемиологическую безопасность пребывания в объектах размещения, которые строго соблюдают протоколы Всемирного совета по путешествиям и туризму.

Для нас важно обеспечить безопасное и в то же время беспрепятственное путешествие в новой форме, то есть через призму программы *Safe Travels*. Преимущество интеграции гастрономического туризма с исходной программой проявляется в соответствии 17-ой цели устойчивого развития – глобальные партнерства в интересах развития. *SafeTravels* мы рассматриваем, как главного партнера, который поможет развитию эко-гастрономический туризм и гастротуризм в целом [5]. Поэтому, отвечая на вопрос о значении знака *SafeTravels* для туриста-этот знак будет означать гарантию безопасности и выполнение организацией единых международных стандартов безопасности путешествий.

Программа *Safe Travels* не является обязательной сертификацией и строится на основе доверия и ответственности ее участников. Иными словами, огромный обхват (континенты: Америка, Африка, Европа, а также Ближний Восток, Тихо-океанский регион) данной программы заключается только на основе доверия и говорит о сильной и стабильной репутации, и это является преимуществом для развития гастрономического туризма, при внедрении программы - повышение репутации тех или иных гастрономических маршрутов, также эта репутация распространяется и на локальные продукты, то есть повышение узнаваемости локального продукта не только на закрепленном регионе, но и в других регионах; повышение статуса отелей и ресторанов, предоставляющие услуги в рамках гастрономического тура [6, 7].

Структура ST

Основные цели и методы восстановления сектора путешествий и туризма с точки зрения ST следующие [8]:

Цели

1. Использование сектором лучших отраслевых практик по мере того, как индустрия путешествий и туризма переходят от антикризисного управления к восстановлению.

2. Здоровье и безопасность путешественников и работников сферы путешествий и туризма в основу разработки глобальных протоколов.

Методы

1. Обеспечение согласованности посредством скоординированного, совместного и прозрачного подхода, подкрепленного медицинскими данными, в секторе путешествий и туризма, а также органами управления и органами общественного здравоохранения.

2. Разработка и использование протоколов, ориентированных на положительный результат в сфере окружающей среды и деятельности, а также простых и практичных в использовании в различных индустриях и странах.

3. Восстановление доверия путешественников при помощи эффективной коммуникации и маркетинга (сообщение о внедренных протоколах и доступных гарантиях их безопасности);

4. Внедрение стимулирующей политики для поддержки восстановления и возобновления спроса в секторе.

Таким образом, *Safe Travels* обеспечивает санитарно-гигиеническую безопасность, наличие стабильной корпоративной и организационной культур, через создание и внедрение протоколов и инструкций для персонала, кодекса корпоративной этики или списка ожидаемых от персонала действий и операций. В данном случае, это разработка или улучшение корпоративной этики персонала, участвующих в организации гастрономического тура.

Опыт

Программа SafeTravels на сегодняшний день работает с лидирующими экспертами по вопросам здоровья (соответствует 3-м цели устойчивого развития: здоровье и благополучие населения, глобальные меры в области здравоохранения и гигиены, безопасные условия труда), опыт которых можно использовать.

Условия труда и отдыха

Работая над созданием безопасных условий труда для своих сотрудников и безопасного отдыха для своих гостей, происходит через внедрение передовых мер обеспечения соответствия санитарным требованиям [9]. Для этого руководству компаний индустрии гастрономического туризма следует:

1. проработать с поставщиками и партнерами принятие дополнительных мер безопасности;

2. внедрить процессы, направленные на улучшение санитарных условий, дезинфекцию и тщательную санитарную обработку объектов, а также увеличение частоты их обработки/дезинфекции, а именно:

- выбирать дезинфицирующие средства, одобренные органами здравоохранения;
- пересмотреть инструкции для клининговых команд, уделяя особое внимание местам частого контакта, в частности, различным поручням, местам общего пользования, туалетам и ванным комнатам, если применимо;

- увеличить частоту санитарной обработки надлежащим образом и рассмотреть возможность обеспечения перерыва между использованиями, если необходимо;

- удалить посторонние предметы;

- предоставить участникам информацию о рекомендуемой дистанции и прочих мерах по охране здоровья в ходе участия в различных видах деятельности и в течение поездки;

- обеспечить гостей одобренными дезинфицирующими средствами на санитарных пунктах (в виде средства для рук на спиртовой основе или хлорноватистой кислоты), в местах присутствия большого количества людей (в местах выезда, на площадках мастер-классов, в местах хранения продуктов питания и напитков, в магазинах, на выездах с объектов — в зависимости от обстоятельств); обеспечить наличие или предоставить возможность покупки дополнительных индивидуальных дезинфицирующих средств для гостей, если это возможно;

- координировать с транспортными партнерами и поставщиками внедрение ими единых процедур в части санитарии, дезинфекции и тщательной очистки;

- увеличить частоту уборки отходов в местах проведения мероприятий или в ходе осуществления той или иной деятельности, в зависимости от обстоятельств;

- стирать полотенца с использованием поверхностно-активного моющего средства в стиральной машине при высокой температуре с последующей высокотемпературной сушкой и любыми иными способами, определенными национальными государственными органами и органами здравоохранения (например, ВОЗ);

3. снизить лимиты на количество участников в тех или иных видах деятельности до надлежащих в соответствии с требованиями местного законодательства для обеспечения социальной дистанции; распределить участки осуществления деятельности по степени риска и принять соответствующие меры для каждого участка;

4. внедрить процессы работы с клиентами, включая те, которые относятся к информированию гостей, минимизации физических контактов и использованию различного оборудования:

- содействовать пониманию совместной ответственности за обеспечение здоровья и безопасности;

- осуществлять контроль здоровья гостей и проводить медицинский осмотр, где это возможно и является требованием местного законодательства;

- ограничить физические контакты и очереди там, где это возможно;

- соблюдать дистанцию при встречах с другими группами в популярных местах и/или на территориях общего пользования (на привалах, в местах осмотра достопримечательностей, на мастер-классах и на открытых площадках для приема пищи);

- согласовать с другими компаниями начало и окончание видов деятельности, осуществление которых начинается в местах большого скопления людей с разнесением по времени, где это возможно;

- до начала путешествия предупредить гостей о необходимости принятия мер по обеспечению здоровья и безопасности.

Также следует рекомендовать гостям [10]:

1. по возможности сократить количество личных контактов; разработать процедуры взаимодействия онлайн, где это возможно и целесообразно;

2. по возможности приобретать билеты онлайн; рассмотреть возможность предложения пакетов услуг по системе «все включено»;

3. рекомендовать гостям сократить количество личных вещей, которые они приносят с собой на объект;

4. по возможности организовать гостей, являющихся членами одной семьи или прибывших по групповому бронированию, таким образом, чтобы они вместе участвовали во всех мероприятиях, чтобы снизить риск их контакта с участниками из других групп.

Необходимо также достичь с ресторанами-партнерами и кафе договоренности о том, что их персонал будет обучен аналогичным указанным выше правилам в отношении охраны здоровья, санитарии, дезинфекции, гигиены, а также безопасности пищевых продуктов, для защиты гостей, а именно:

- обеспечить гостей одобренными дезинфицирующими средствами в пунктах входа (в виде средства для рук на спиртовой основе) в необходимом объеме;

- достичь с ресторанами-партнерами договоренности о том, что их персонал будет обучен аналогичным правилам в отношении охраны здоровья, санитарии и физических контактов, а также будет следовать им;

- не допускать контакта рук гостей с едой у шведских столов;

- проводить регулярную санитарную обработку машин, используемых гостями;

- разработать правила в отношении воды / безалкогольных напитков, согласно которым гостям будет рекомендовано брать с собой собственные многоразовые емкости для воды в места, где есть безопасная питьевая вода;

- улучшать санитарные условия, проводить санитарную обработку и дезинфекцию столов сразу же после ухода гостей;

- соблюдать социальную дистанцию посредством обеспечения соответствующего с точки зрения безопасности расстояния между столами и рассадки гостей;

- рассмотреть возможность сведения к минимуму того, что размещается на гостевых столах, и предоставления предметов, упакованных для индивидуального пользования;

- ввести соответствующие правила в отношении продуктов питания и еды, поставляемых третьими сторонами;

- пересмотреть способы оплаты, отдавая приоритет бесконтактным способам и предоплате.

Сектор HoReCa в целом

Для сектора HoReCa программа ST может также быть дополнена программой ХАССП (НАССР)-сертификацией или принципами внедрения ХАССП (в настоящее время, обязательны для сектора HoReCa в России). ХАССП это программа, которая обеспечивает безопасность услуг, продукции и ее транспортировку, хранение и др. [11].

Таким образом, Марка SafeTravels признается странами, властями и компаниями, по всему миру, которые уже принимают протоколы в области здравоохранения и гигиены, начиная с улучшения санитарных условий и глубокой очистки, и заканчивая продвижением приложений для отслеживания контактов, а также активно принимается потребителями, волнующиеся за здоровье свое и своих близких.

Выводы

Исходя из выше перечисленного, можно подвести итог, что программа Safe Travels (ST) обеспечивает и:

- содействует повышению качества при производстве локальной продукции.
- стандартизирует санитарно-гигиенические нормы для проведения гастрономии с учетом

возможных рисков влияния, в т. ч. на окружающую среду, на маршрут.

- придерживается, как минимум, принципов ХАССП
- придерживается прозрачности и доступности информации (предоставляется полная информация в открытом доступе (описание турпакета и экологическая польза тура)

- турист, придерживающийся программы ST, приобретает статус «продвинутый турист».

Программа SafeTravels – это уверенность туристов в повышенной безопасности нового уровня, которая длится на протяжении всего путешествия, что бы турист ни предпринимал: бронировал бы отель, билеты на самолет, арендовал автомобиль, покупал гастрономический тур как пакет, а затем путешествовал. При наличии знака SafeTravels, турист имеет возможность воспользоваться, попробовать и т.д., не опасаясь, что он принесет вред здоровью себе и/или окружающей среде, что в наше время очень важно и актуально.

Список литературы

1. Osnovu turizma ychebnik [Basics of tourism]. kollektiv avtorov E.L.Pisarevskogo, M.: Federalnoe agenstvo po turismo Federal Agency for Tourism, 2014. 384p. ISBN 978-5-4365-0134-5 [Published in Russian].
2. Gastronomicheskiy festival (Vserossijskiy forum gastronomicheskogo turizma) 22–23 sentyabrya 2022 [Gastronomic Festival All-Russian Forum of Gastronomic Tourism]. September 22nd, Vladivostok, available at: <http://gastrofest2022.ru/> (accessed: 25.10.2022) [Published in Russian]
3. 50 Best Tastes of Russia, 2022, available at: <https://www.tastesofrussia.ru/gourmet-travel-2022/> (accessed: 24.10.2022) [Published in Russian]
4. Ustojchivoe razvitie: vyzovy i vozmozhnosti [Sustainable development: challenges and opportunities: collection of scientific articles]. sbornik nauchnykh statej E. V. Viktorovoj. – SPb.: Izd-vo SPbGEU, 2020. – 333 p. ISBN 978-5-7310-5061-6 [Published in Russian]
5. Sustainable Development Goals, available at: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/> (accessed: 28.10.2022)
6. Leading global protocols for the restoration of the tourism industry. General information. Safe Travels, 2020.—7p.
7. Leading global protocols for the restoration of the tourism industry. Sector: hospitality industry. Safe Travels, 2020.—8p.
8. Safe Travels Mir bez granicz [A world without borders]. available at: <https://safetravelsvisitrussia.ru/> (accessed 20.11.2022)
9. Ziukina S.L., Baikova S. L. Istoriya koncepcii antropogennogo vozdejstviya na okruzhayushhuyu sredu i sovremennye ekologo-ekonomicheskie problem [The history of the concept of anthropogenic impact on the environment and modern ecological and economic problems]. Evrazijskij mezhdunarodny nauchno-analiticheskij zhurnal «Problemy sovremennoj ekonomiki» no 2 (82), 2022.- S.196-201.-253p. ISSN 1818-3395 [Published in Russian]
10. Ziukina S.L., Kirgizova A. Antikrizisnye meropriyatiya gostinicy [Anti-crisis measures of the hotel]. Mezhdunarodny nauchny sbornik: Vestnik industrii gostepriimstva, Sankt-Peterburg, 2022. P. 59-65 [Published in Russian]
11. HACCP Principles & Application Guidelines// available at: <https://www.fda.gov/food/hazard-analysis-critical-control-point-haccp/haccp-principles-application-guidelines> (accessed 20.01.2023)

<https://sconferences.com>
info@sconferences.com

ISBN

